

Stig Andersens
benyttelse af Valdemar Atterdags segl
og forudsætningerne for salget af
Estland i 1346.

AF

C. A. CHRISTENSEN

Som kendere af Valdemar Atterdags historie ved, har det voldt betydelige vanskeligheder at opstille kongens itinerarium for årene 1345—46. Problemet er i korthed det, at der i tiden 1345 7. januar til 1346 24. maj findes 22 kongebreve, der har Reval som udstedelsessted, men samtidig vidner andre kongebreve om kongens utvivlsomme tilstedeværelse i Danmark. Vi har således kongebreve udstedte i Reval med datum 1346 4. april, 2. maj og 24. maj, men også et kongeligt dombrev af 13. april 1346 om sjællandsk jordegods, udstedt *in presencia nostra*, en traktat med hertugerne af Pommern, udstedt 18. april i København, og et gavebrev til kirken i Reval, udstedt 25. maj i Roskilde. Gram¹ og Suhm² søgte at bringe disse og andre tilsvarende vanskeligheder ud af verden ved ret hasarderede omdateringer og ved antagelse af hyppige rejser af kongen til Estland, en fremgangsmåde der yderligere kompliceredes af det forhold, at de to forskere også (med urette) mente at skulle placere kongens pilgrimsfærd til Jerusalem indenfor omhandlede tidsrum.

¹ Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter IV (1750): Nogle Forbedringer til Kong Valdemar Christoffersens Historie, 17 ff.

² Historie af Danmark XIII (1826), 123 ff.

Problemet kom til at stå i et helt nyt lys, da Bunge i sin udgave Liv.- Esth.- und Curländisches Urkundenbuch (1855) publicerede et kongebrev af 1344 1. august, i hvilket kong Valdemar gav sin designerede udsending (*certus nuncius*) til Estland Stig Andersen fuldmagt til i kongens navn at lade forfærdige et nyt kongesegl og benytte det under udførelse af sine hverv i Estland; hvad Stig Andersen på ret og rimelig måde lod udfærdige under dette segl, ville kongen stadfæste og aldeles overholde¹. Da forholdet nu er det, at en del af de i Estland udstedte kongebreve foreligger i to udfærdigelser men med forskellig datering og besegling — således findes der to privilegier til staden Reval af 1345 7. januar, der ordret gentages i to andre af 1345 29. september — og disse dobbeltserier er beseglet med henholdsvis et sekretsegl og med et majestætssegl, mente Bunge, at den mest nærliggende forklaring måtte være den, at de ældre breve af 1345 7. januar er udstedt af Stig Andersen i kraft af fuldmagten 1344, og at de yngre af 29. september med majestætssegl, er kongelige stadfæstelser, foretaget af kongen selv, da han engang i løbet af efteråret 1345 personligt er kommet til Reval. Næsten til fuld vished bliver denne antagelse for Bunge, når han læser beseglingsformlen i de breve, der er forsynet med sekretet: *«uolentes perpetuo secretum nostrum, sub quo hec scripta sunt, plenam et firmam habere efficaciam et uigorem sufficientem»*; det er ifølge Bunge en tydelig hentydning til, at disse breve ikke er udstedt af kongen direkte men af Stig Andersen i kraft af fuldmagten².

I sin undersøgelse af problemet nåede Reinhardt til samme

¹ *«presencium exhibitori, nobili militi domino Stigoto Anderssun, dilecto nostro capitaneo Estoniæ, pro diuersis causis nostris et negotiis in Estonia expediendis, unum sigillum nostro nomine de nouo fabricandi et ipso sigillo pro utilitate nostra et commodo rite utendi plenam et liberam concedimus facultatem, uolentes, quicquid idem dominus Stigotus iuste et rationabiliter sub dicto sigillo nostro scribi fecerit, plenarie confirmare et omnino ratum conseruare»*, Bunge, 373 (= *Diplomatarium Danicum* 3. r. II (i korrektur) nr. 68).

² Liv.- Esth.- u. Curländisches UB. II Regesten 117 nr. 993, jf. *Das Herzogthum Estland* (1877), 74 note 262.

resultat som Bunge, blot trækkes linierne skarpere op. Tidspunktet for kongens ankomst til Reval fremgår, mener Reinhardt, af det forhold, at domkapitlet i Reval m. fl. 1345 26. september udfærdigede en vidisse af den kongelige fuldmagt af 1344 1. august; dette peger i den retning, at kongen da enten nylig var ankommet til eller i hvert fald blev ventet til Estland, og at Stig Andersen derfor har villet sikre sig bevis for at have haft hjemmel for de af ham i mellemtiden truffene foranstaltninger¹.

Der er ikke grund til at gå ind på, hvorledes Reinhardt søger at klare det næste problem, nemlig hvor længe kongen opholdt sig i Estland. Thi lige så sikkert som Bunes og Reinhardts problemløsning betyder et afgjort fremskridt i sammenligning med Grams og Suhms, lige så sikkert er det, at deres forklaring på dobbeltudfærdigelse af de estniske kongebreve er forkert². Det er nemlig klart, at hvis brevene af 7. januar er udstedt af Stig Andersen og brevene af 29. september af kongen, skulle det fremgå af seglene. De første breve skulle da være beseglet med det segl, som Stig Andersen havde fuldmagt til

¹ Til Belysning af nogle Punkter i Valdemar Atterdags Historie, Hist. Tidsskr. 4. r. III, 191—205.

² Bunge endte selv med at udtrykke en vis skepsis overfor sin opfattelse. I note 267 i sin ovennævnte fremstilling af Estlands historie fremsætter han den skarpsindige bemærkning, at vidissen 1345 26. september egentlig var »zwecklos, wenn der König selbst im Lande war«. Da endvidere ingen dansk eller estnisk årbog eller krønike beretter om en rejse af kong Valdemar til Estland, sætter han i noten et spørgsmålstegn ved den opfattelse, han i teksten og i sin udgave havde gjort sig til talsmand for. Hos senere tyske og baltiske historikere har meningerne været stærkt delte, nogle som Höhlbaum, Hansische Geschichtsblätter III (Jhrg. 1878), 92 note 2 og Stavenhagen: Akten u. Rezesse d. livl. Ständetage I (1907) nr. 43 afviser tanken om kongens tilstedeværelse i Estland, uden dog at give en subsidiær forklaring på de dobbelt udfærdigede breve; jf. Reinhardts antikritiske bemærkninger i Valdemar Atterdag (1880), 536 note 104, mens Pflugk-Harttung: Der Johanniterorden u. der deutsche Orden (1900), 177, og Nottbeck u. Neumann: Geschichte u. Kunstdenkmäler der Stadt Reval (1904), 14, lader kongen opholde sig i Reval i vinteren 1345—46. Gernet: Forschungen zur Geschichte des Baltischen Adels I (1893), 29 og 36, vil ikke tage stilling til problemet.

at anskaffe, de sidste med et af de kendte kongelige segl. Forholdet er imidlertid lige omvendt. Det er brevene af 7. januar, der viser et kendt valdemarsegl, nemlig det, der i »Kongelige Sigiller« er opført som nr. 36, mens brevene af 29. september er beseglet med et hidtil i dansk forskning ukendt kongesegl. Ved skæbnens tilskikkelse fik Thiset, udgiveren af *Danske Kongelige Sigiller*, på grund af 1. verdenskrig ikke lejlighed til at studere de kongesegl, der fandtes i de estniske arkiver. Han måtte, som han i fortalen levende skildrer, være lykkelig over det tilfælde, der spillede ham et eksemplar af Revalarkivets katalog ihænde. På grund af katalogets korte karakteristika identificerede han revalseglene med de kendte valdemarsegl. Metoden måtte ufejlbarligt medføre, at det store valdemarsegl, der kun findes under estniske breve, blev identificeret forkert, nemlig med det majestætssegl, der har betegnelsen DKS. 39. Stampen til omhandlede valdemarsegl har imidlertid utvivlsomt været skåret med det segl, der i DKS. har betegnelsen Suppl. 1 a—b som forbillede. Størrelse, seglomskrift og figurkomposition er den samme. Men i tre henseender adskiller dette estniske valdemarsegl sig fra sit forbillede, 1) kongefiguren er kunstnerisk set mere klodset skåret (kongen har ligefrem en »mave«, hvilket næppe skyldes tilsigtet protrætlighed), 2) kongen har på brystet over hjertet bogstavet V og 3) linierne i de skraverede felter med rosetter går på langs og ikke på tværs som i Suppl. 1 a—b.

Dette segl, der som sagt kun findes under kongebreve, der stammer fra estniske arkiver¹, er uden tvivl identisk med det segl, den revalske stadsskriver omtaler, når han i sin lille Danmarkskrønike, skrevet 1346—58, om kong Valdemar siger, at »han afhændede hertugdømmet fra riget Danmark ved sin

¹ Seglet findes under Revalarkivets kongebreve (for tiden i Göttingen, Staatliches Archivlager, hvor forfatteren i 1957 havde lejlighed til at bese dem) af 1345 7. januar, 1345 29. september (3 eksemplarer), 1346 27. april, og under to breve i Dorpatarkivet af 1346 3. og 25. januar, samt under et brev, der stammer fra den livlandske ordensmesters arkiv i Mitau af 1346 24. maj, nu i det svenske rigsarkiv; sidstnævnte segl, der er stærkt beskadiget, er i DKS fejlagtigt opført under Suppl. 1 a—b.

udsending hr. Stig, ridder, som lod skære kongens segl i staden Reval¹.

Forsåvidt turde alt være klart. I kraft af den kongelige fuldmagt af 1344 1. august har Stig Andersen ladet skære et majestætssegl i Reval og benyttet det ved beseglingen af breve, han udfærdigede i kongens navn.

Vanskeligere er det at forklare sekretets anvendelse. I første øjeblik fristes man til at overveje, om sekretbrevene kan være et udtryk for, at kongen på et vist tidspunkt kan have været i Estland, altså lige modsat Bunge² og Reinhardt opfatte sekretet og ikke majestætsseglet som vidnesbyrd om kongens tilstedeværelse. Af flere grunde må denne løsning dog opgives, bl. a. fordi der ikke blot 7. januar men også 13. marts 1345 og 1346 21. og 25. januar 1346³ udfærdiges kongebreve under sekretet i Reval. Stig Andersen må derfor udover majestætsseglet have disponeret over et kongeligt sekret, nemlig DKS. 36. Men hvorfor bruger han snart det ene snart det andet? Og med hvilken beføjelse råder han i det hele taget over et kongeligt sekret? Den nævnte fuldmagt gav ham ret til at anskaffe det ovenfor skildrede segl men nævner intet om et sekret. Problemet er vigtigt, fordi det tilsyneladende forudsætter en lax forbindelse mellem kongens person på den ene side og kongebreve og -segl på den anden. I det følgende skal vises, at fænomenet ikke er enestående, men at kong Valdemar også i andre tilfælde ses at have delegeret myndigheden til at udfærdige og besegle kongebreve til andre personer uden selv at være tilstede.

Den 30. september 1341⁴ skrev kong Valdemar til »dilectis nostris. . . cancellario et uicercancellariis nostra sigilla seruantibus /

¹ Hic [scil. rex Waldemarus] alienauit ducatum Estonie a regno Dacie per nuncium suum dominum Stighotum militem, qui sigillum regis in ciuitate Reualie fecit sculpi, Höhlbaum, Verhandlungen d. gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat VII 3. Heft (1872), 72; jf. Katalog d. Revaler Stadtarchivs (2. udg., 1924), 207 nr. 140.

² Som ovenfor nævnt tog Bunge i sidste øjeblik en vis afstand fra sin oprindelige opfattelse uden dog at fremsætte en subsidiær forklaring.

³ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 116—19, 133, 228 og 229.

⁴ Dipl. Dan. 3. r. I nr. 198.

magnum secretum. et legale» (interpunktionen er originalens). Kongen har erfaret, at johanniterne ved kongebreve stævnes for verdslig domstol imod retsordenen, eftersom de som gejstlige hører under de kirkelige domstole. Kongen vil ikke selv indføre nye skikke i riget og vil ikke tolerere, at de gør det. Sådanne stævninger, som allerede er udstedt eller i fremtiden måtte udstedes »hvad vi dog af agtelse for Eder ikke forventer vil finde sted«, kasserer kongen og erklærer dem med foreliggende brev for ugyldige.

Forståelsen af adressen er vanskelig og den er blevet fortolket ret forskelligt. A. D. Jørgensen fortolkede adressen som stilet til tre forskellige kanslere, »den egentlige kongens og rigens kansler, hvem det store segl (majestætsseglet) er betroet, og to underordnede kanslere eller vicekanslere, den særlige kongens kansler med sekretet, og den særlige rigens kansler med seglet »til danelog«.¹ Mod denne fortolkning indvendte William Christensen, at »i alt Fald er det jo dog kun den ene af disse Embedsmænd, der her kaldes Kansler; og hvem der har beklædt Posten som sådan, siges ikke i Brevet.«² I sin fremstilling dokumenterer han derefter, at den tredeling: øverste kansler, kongens kansler og rigens kansler, der må have foresvævet A. D. Jørgensen, først omkr. 1400 lader sig påvise i kilderne. Selv fremsætter William Christensen ingen fortolkning af adressen i 1341-brevet, men hans bemærkning om det manglende kanslernavn er egnet som udgangspunkt for den kancellimæssige betydning af brevet.

Kansler på dette tidspunkt var Gebhard v. Bortfeld, der nævnes som sådan i breve af 1341 21. maj og 1344 12. februar³. Gebhard var johanniterbroder og ifølge Pflugk-Harttung en af ordenens mest markante personligheder i 1320'erne og 1330'erne⁴. Oprindelig kommendator for johanniterhuset i Goslar blev han

¹ Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie (1884), 8.

² Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede (1903), 83.

³ Dipl. Dan. 3. r. I nr. 171 og III 2 nr. 22.

⁴ Pflugk-Harttung: Die Anfänge des Johanniterordens in Deutschland (1899), 20—23, 96—99. Pflugk-Harttung er ikke opmærksom på, at Gebhard var kansler hos kong Valdemar i alt fald indtil 1344 (1346 29. august

1320 stedfortræder for ordensmesteren Paul de Modena og 1327 præceptor (Herrenmeister) for *Saxonia, Marchia et Wendia*. Som ivrig tilhænger af det wittelbachske hus opnåede han i 1329, at kejser Ludvig gav præceptorembedet rigsumiddelbar fyrsterang. Også efter at han i 1336 var fratrådt som præceptor, opretholdt han sin nære tilknytning til kejseren og dennes søn markgreve Ludvig af Brandenburg, hvis råd han var. I den egenskab deltog han i de afgørende forhandlinger i Lübeck i foråret 1340, der muliggjorde Valdemars tilbagevenden til sit fædrene rige. Som Valdemars kansler nævnes han som sagt i to breve fra 1341 og 1344; sidste gang omtales han i et brev fra 1347 9. maj, og da som johanniterkommendator i Tempelburg i Pommern. — Det forhold, at kansleren var en højtstillet johanniter, forklarer en iøjnefaldende ejendommelighed ved 1341-brevet. Formelt er det en cancelliforskrift, stilet til kansleren og vicekanslerne, reelt er det et privilegium for johanniterordenen; vort kendskab til brevet beror på det eksemplar, der fandtes i Antvorskov klostres arkiv.

Ved at benytte denne fremgangsmåde har johanniterne opnået en dobbeltforsikring, dels en cancelliforskrift, der ved udeladelsen af kanslerens navn har været bindende for den til enhver tid værende kansler og hans »vicekanslere«, dels en genpart af denne forskrift, hvis forevisning i påkommende tilfælde ville kunne standse en retsforfølgning med kongebreve mod ordenen, hvad kongen dog »af agtelse for Eder« ikke tror vil finde sted. Alene af formuleringen i dette brev må sluttes, at den institution, der senere var knyttet til den embedsmand, der kaldtes »rigens kansler«, allerede har eksisteret i begyndelsen af Valdemar Atterdags regeringstid. Det kan da også bevises med nogle konkrete eksempler. Ifølge sjællandske årbog opholdt kong Valdemar sig ved nytårstid 1344 på Ringsted-Roskildeegnen¹. 1344

nævnes en Henrik af Lüneburg som kansler). Når Pflugk-Harttung endvidere lader Gebhard spille en afgørende rolle ved forhandlingerne i 1335 om junker Ottos løsladelse, beror dette på en fortolkning af et tvivlsomt kildested og er næppe rigtig, sml. 406 note 3.

¹ Annales Danici (1920), 173.

29. januar udfærdigede grev Johan 3. af Holsten et brev i Næstved om en sone mellem ham og kongen, 12. februar gav kong Valdemar domkirken i Roskilde et gavebrev »Actum et datum Roskildis . . . de nostro certa scientia et in nostra presencia«; kansleren Gebhardt v. Bortfeld opføres blandt brevvidnerne. 25. januar eller 8. februar gav han i København »wthi wor eghen nerværelse« Slingerup kloster et privilegium¹.

Mens kongen således utvetydigt i januar-februar 1344 opholder sig på Sjælland, udfærdiges der samtidigt kongebreve i Jylland. 1344 10. februar udstedes der i Ålborg kongebrev om, at Jacob Puge på kongens retterting har afstået et gælds brev til hr. Peder Vendelbo, »teste domino Petro Palk clerico nostro predilecto.« Den 21. februar er rettertinget i Viborg, hvor der udfærdiges kongebrev om, at hr. Peder Vendelbo har tilbudt betaling af de penge, han skylder Jens Kås, »testibus domino Petro Palk dilecto clerico nostro et Johanne Laughesun.«² Også i 1346 kan samme forhold konstateres; 1346 24. august udstedes i Ålborg et kongeligt låsebrev til Klaus Limbæk, men ifølge sjællandske årbog er kong Valdemar på det tidspunkt i Vordingborg, hvor borgen overgives ham af holstenerne³. Endelig kan bemærkes, at også det sønderjyske retterting i disse år ses at fungere uafhængigt af suverænen. 1342 24. april udfærdiges i hertug Valdemars navn et brev i Ribe »in placito nostro iusticiario« om jordegods i Ballum marsk »teste domino Haquino sacerdote«. Hertug Valdemar var imidlertid 1341—1343 fange hos de holstenske grever⁴. Påvisningen af rettertingsinstitutionens selvstændighed allerede på dette tidspunkt⁵ hjælper dels

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 13, 14 og 22.

² Ibid. nr. 21 og 27.

³ Ibid. nr. 272 og Annales Danici, 174.

⁴ Jf. Detmar under 1341. Reinhardt: Valdemar Atterdags Historie, 98, jf. 528, note 20, betvivler rigtigheden af Detmars oplysning, idet han mener, at brevet af 1342 24. april viser, at hertugen da var på fri fod. Detmars oplysning bekræftes imidlertid af et gavebrev af 1344 22. januar, Dipl. Dan. 3. r. II nr. 11, af hvilket fremgår, at hertugen da nylig var løsladt efter to års fangenskab hos greverne.

⁵ William Christensen anfører som første bevislige eksempel herpå et

til at forklare Stig Andersens rådighed over et kongeligt sekret i Estland, dels til forståelse af den dunkle passus om kongeseglene i antvorskobrevet »dilictis nostris . . . cancellario et uicecancellariis nostra sigilla seruantibus / magnum secretum et legale«. A. D. Jørgensen læste sidste led som »magnum (sigillum), secretum et (secretum) legale«, altså som sigtende til tre segl. Thiset ser heri »en bestemt Adskillelse mellem magnum secretum (ad privilegia) et legale ad causas¹, og Arup oversætter »det store segl (d.v.s. majestætsseglet) og rettertingsseglet². Sprogligt er en fjerde forståelse mulig, nemlig »det store og lovlige sekret«, d.v.s. rettertingsseglet; den forudsætter dog en mangelfuld forbindelse mellem første led: *sigilla* . . . og andet led: *magnum secretum et legale*.

Ved bedømmelsen af, hvilken forståelse, der er den rigtige, må fire kendgerninger tages i betragtning, 1) et sekretsegel kan betegnes som et *sigillum*, men et *sigillum* i betydningen majestætssegel benævnes aldrig *secretum*, 2) et kongebrev, der er beseglet med rettertingsseglet, siges at være udstedt »sub sigillo nostro legali secreto³, 3) af de fire sekreter, som kong Valdemar benytter i 1340erne, er rettertingsseglet så afgjort *det store sekret*, idet det i størrelse væsentlig overgår de andre samtidige kongelige sekreter, sml. DKS. 40 med DKS. 36, 37 og 38, og 4) den omhandlede seglbeskrivelse findes i det antvorskobrev fra 1341, der så entydigt tager sigte på at forhindre, at rettertingsbreve udfærdiges mod klostrets interesse.

Konsekvensen af disse fire punkter må blive den, at »magnum secretum et legale« skal forstås som »det store lovsekret«. Den modsigelse, der herved må konstateres mellem 1. og 2. led i segl-omtalen kan forklares på to måder. For det første er den bevarede original fra Antvorskov klostres arkiv jo kun en genpart af et

kongebrev fra 1369, da kongen som bekendt opholdt sig i udlandet, Dansk Statsforvaltning, 153.

¹ DKS. Fortale, IX, jf. Grandjean: Dansk Sigillologi (1944), 121, der undlader at tage stilling til problemet.

² Danmarks Historie II (1932), 95.

³ DKS., 5 under nr. 40.

kongeligt mandat til kancelliet; det er derfor muligt, at der efter *sigilla seruantibus* er oversprunget *specialiter* (eller lign.). Forklaringen kan dog også muligvis være den, at adressen formelt er kongens henvendelse til kancelliet, men reelt er kansleren Gebhard v. Bortfelds intervention til fordel for sine ordensbrødre i Antvorskov, således at første led er dikteret med det første forhold, det andet med det sidste i tankerne. Det er imidlertid et akademisk problem, hovedsagen er, at der kan fastslås, at adressen sigter til »vicekanslere«, der som Peder Palk selvstændigt leder rettertinget, disponerer over rettertingsseglet og hvis faste betegnelse ret snart derefter blev justitiarer.

Vi vender nu tilbage til de problemer, der knytter sig til Stig Andersens benyttelse af flere kongelige segl. Den nævnte fuldmagt af 1344 1. august gav ham som sagt ret til at anskaffe og benytte det majestætssegel, der findes under de estniske breve, men nævner intet om sekretet. Imidlertid er det givet, at Stig Andersen ikke selv har ment, at hans beseglingsret var indskrænket til benyttelsen af det store segl. 1345 28. december præsiderede han på rettertinget i Reval og udfærdigede i eget (ikke i kongens) navn sammen med sine estniske bisiddere brev om en retshandling¹; brevet er beseglet med hans private segl (Danske adelige Sigiller 338); men i beseglingsformlen tillægger han sit private segl udtrykkelig samme værdi som et kongeligt: »presentes litteras sigilli munimine roboratas in regiam confirmationem et defensionem ac sufficiens testimonium feci pariter et cautelam«. Beføjelsen hertil kan ikke findes i fuldmagten af 1. august, men må søges i et tidligere kongebrev af 1344 24. juni². I dette, hvis store politiske betydning vi senere skal komme ind på, meddeler kongen den tyske orden, at han efter rådslagning med sine råder sender sin råd Stig Andersen til Estland som hovedsmand »dantes sibi singulas auctoritates nostras regias nomine nostro faciendi et omittendi libere quod est iuris«. Går man ud fra den rimelige og af de følgende begivenheder

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 201.

² Ibid. nr. 62.

nødvendige antagelse, at man i omtalte rådsmøde i juni 1344 har delegeret myndigheden til at udfærdige beseglede kongebreve til Stig Andersen, er det muligt at finde en plausibel forklaring på Stig Andersens anvendelse af såvel sekret som majestætssegl: Omkr. 1. august 1344, da Stig Andersen vel har været rede til afrejsen, har problemet meldt sig, hvilket kongesegl der skulde medgives Stig Andersen. Kongen og/eller kansleren har resolveret for det sekret (DKS. 36), der efter dets omskrift *SECRETUM WALDEMARI DEI GRACIA DOMICELLI DANORUM* kaldes junkersekretet. Seglet stammer fra Valdemars tid som tronprætendent, men findes endnu anvendt i Valdemars første kongetid, sidst under et brev af 1342 27. august¹. Fra Stig Andersens side (eller af lederen af den del af kancelliet², der skulde ledsage ham til Estland), er der rimeligvis rejst indvendinger mod benyttelsen af dette formelt ikke uangribelige segl, hvorfor der den 1. august udfærdiges den anden fuldmagt, der giver ham ret til at lade skære et nyt seglstempel. Stig Andersen er derefter afrejst til Estland; hans første kendte »kongebreve« er som nævnt udfærdiget 1345 7. januar og beseglede med junkersekretet. Karakteristisk nok har disse i beseglingsformlen en tilføjelse og udtrykkelig forsikring om, at sekretet er fuldgældigt: »teste domino Stigoto Anderssun milite consiliario nostro predilecto. uolentes secretum nostrum sub quo hec scripta sunt plenam habere efficiam et uigorem sufficientem«. I de to af de tre bevarede originaler er denne tilføjelse dog skrevet med andet blæk, i den tredje derimod udført i eet med konteksten, d.v.s. under udarbejdelsen af originalerne har man følt sig opfordret til at formulere en udtrykkelig forsikring om, at disse »kongebreve«, udfærdigede af Stig Andersen og beseglede med et formelt angribeligt segl, fortjente fuld tillid.

På et eller andet tidspunkt efter 7. januar 1345 er det nye seglstempel blevet færdigt, det fremgår som nævnt af stads-

¹ Dipl. Dan. 3. r. I nr. 251.

² Den halve snes originaler, der er bevarede af Stig Andersens kongebreve, viser, at mindst 3—4 skrivere har stået til hans rådighed; rimeligvis har antallet været større.

skriverens udtalelse, at stampen blev skåret i Reval, og rådet må derefter i september 1345 have besluttet at skaffe sig dubletter af de tre privilegiebreve, udfærdigede 7. januar under sekretet. 1346 26. september blev der taget en vidisse af den fuldmagt, der gav Stig Andersen ret til anskaffelse af et kongesegl, og denne vidisse nedlagdes i stadens arkiv¹. Vidimatorerne var domkapitlet, dominikanerne samt Goswin v. Herike. Sidstnævnte var på det tidspunkt som chef for den tyske ordenshær, der efter bondeoprøret i 1343 faktisk holdt Estland besat, Estlands stærke mand, og blev året efter, da Danmark havde solgt landet, som ordensmester i Livland Estlands nye landsherre. Når Goswin v. Herike er blandt vidimatorerne, kan der næppe være tvivl om, at staden har villet sikre sig mod, at der fra ordenens side skulle blive rejst indvendinger mod gyldigheden af dens privilegier, når disse, som det på det tidspunkt kunne forudses som en mulighed, skulle blive forelagt ordenen til godkendelse (hvilket skete i 1347).

Tre dage efter vidissens udstedelse udfærdigedes tre nye genparter af stadens privilegier i Stig Andersens kancelli under det nye majestætssegl. Det vil sige kun to af disse genparter har datum 29. september, det tredje eksemplar har ejendommeligt nok datum 7. januar. Forklaringen herpå findes, når vi betragter de bevarede originaler. Alle seks dokumenter, tre beseglede med sekretet og tre med majestætsseglet, er skrevet af samme skriver, men som der i »Katalog des Revaler Stadtarchivs«²

¹ Vort kendskab til denne for forståelsen af disse seglproblemer så uundværlige fuldmagt beror alene på denne vidisse.

² 2. Ausgabe, Abteilung III, 209. — Når der anførte sted angives, at originaludfærdigelsen af fredstraktaten 1343 2. august mellem kong Valdemar og kong Magnus også er skrevet af den samme skriver, er dette ikke rigtigt; skriveren af denne udfærdigelse kan ikke identificeres. Derimod er skriveren af de nævnte 6 originaler identisk med den skriver, der har skrevet Stig Andersens skøde af 1342 15. august på Tordrup m. m. til broderen Uffe Andersen (Dipl. Dan. 3. r. I nr. 250). Da denne skødning sker i forbindelse med en handling på rettertinget, er det usikkert, hvorvidt skriveren i 1342 har været Stig Andersens private skriver eller har været rettertingsskriver.

gøres opmærksom på, og jeg ved selvsyn har set bekræftet¹, er der en karakteristisk forskel i blækkets farve i de breve, der er beseglet med sekretet og udstedt 7. januar, og de, der er beseglet med majestætsseglet. Førstnævnte er skrevet med lysebrunt, sidstnævnte med rødbrunt blæk, på samme måde er der en karakteristisk forskel i den kunstneriske udførelse af initialen W i kongenavnet. Heraf følger, at man den 29. september må have antedateret den ene genpart af de nyudfærdigede privilegier, men opgivet dette — vel som formålsløst — ved de to andre udfærdigelser.

Der findes yderligere to sæt dobbeltudfærdigelser af kongebreve fra Stig Andersens ophold i Estland. 1346 21. og 25. januar erhvervede St. Michaelis nonnekloster i Reval to privilegier, hvert privilegium udfærdiget i to eksemplarer under henholdsvis sekretet og majestætsseglet. Når sekretet her finder anvendelse igen, er forklaringen rimeligvis den, at klosteret for sikkerheds skyld har ønsket at have sine privilegier i to eksemplarer, ligesom rådet i Reval havde det på det tidspunkt.

Med den her givne forklaring skulle de problemer, der knytter sig til kongeseglene under de estniske breve, være løst. Det er imidlertid grund til at understrege, at denne løsning også har principiel betydning for opfattelsen af andre valdemarbreve end de estniske. Har kongen i 1344 kunnet delegere myndigheden til at udfærdige og besegle kongebreve til en *vicekansler* som Peder Palk i Nørrejylland og en kgl. råd som Stig Andersen i Estland, har han også kunnet gøre det i andre tilfælde, selv om det ikke kan bevises af vort kildemateriale. Det vil sige, at man ikke uden videre af et valdemarbrev kan slutte til kongens personlige tilstedeværelse. Således har man altid sluttet, at det valdemarbrev, ved hvilket Danmark 1346 29. august afstod Estland, og som er udstedt i Marienburg, beviser at kong Valdemar denne dag var i Preussen². Af sjællandske årbog fremgår, at kong Valdemar 1346 23. august var i Vordingborg og overtog

¹ Revalarkivet findes p.t. i Göttingen, Staatliches Archivlager.

² For eks. Reinhardt: Valdemar Atterdag, 144.

borgen fra holstenerne¹. Det udelukker ikke, at kongen 6 dage senere kunne være i Marienburg, men af to erklæringer af Stig Andersen, udfærdigede 1346 31. oktober og 1347 11. marts i anden forbindelse — de angår kursberegningen for den aftalte salgssum på 19000 mark sølv — fremgår utvetydigt, at kongen ikke selv var til stede, men at det var Stig Andersen og den brandenburgske marsk Frederik v. Lochen, der førte de afgørende forhandlinger med højmasteren i Marienburg, »som det var befalet og betroet os af kong Valdemar«². Det omtalte valdemarbrev af 29. august er beseglet med det majestætsegl, der i DKS. har betegnelsen Suppl. 1 a—b, i beseglingsformlen gøres betegnende nok følgende bemærkning »sigillum nostrum . . . cui fidem omnimodam uolumus adhiberi, non obstantibus sigillis, si quibus in preterito usi sumus uel nos contiget in futuro³«, en forsikring, der i betragtning af, at det er det tredje kongesegl, Stig Andersen her anbringer under et kongebrev, og som alle før eller siden måtte komme højmasteren for øje, kan siges at være påkrævet.

Som slutning på denne del af undersøgelsen kan fastslås, at det sikkert ikke er tilfældigt, at der kendes så mange kongesegl fra 1340erne, nemlig fire sekreter, DKS. 36, 37, 38 og 40 (sidstnævnte er rettertingsseglet) samt to majestætssegl, DKS. Suppl. 1 a—b, og det ovenfor skildrede, hidtil ukendte segl fra Estland. Regeringsforretninger har rimeligvis i endnu højere grad end det fremgår af kilderne været overladt betroede personer; når således to privilegier til Zutphen af 1346 10. oktober⁴ ses beseglede med rettertingsseglet, DKS. 40, er forklaringen rimeligvis den, at andre segl på det tidspunkt ikke har været tilgængelige for kancelliet. Baggrunden for disse foreteelser skal sikkert søges i 1340ernes ekstraordinære forhold i Danmark. Kongens begrænsede magtområder inden for landet, hans næsten konstante leven på feltfod har umuliggjort, at kancelliet, således som det før

¹ Annales Danici, 174.

² Dipl. Dan. 3. r. II nr. 286 og 333, jf. ndf. s. 419.

³ Ibid. nr. 273.

⁴ Ibid. nr. 281—82.

og senere var hovedreglen, har kunnet følge kongens person. De kancelliembedsmænd, der rådede over seglene, har som følge heraf fået en større myndighed end ellers normalt. Med hensyn til Stig Andersen er der imidlertid et særligt problem. Stig Andersen var ikke embedsmand men kongelig råd. Hvorledes forklares hans udstrakte anvendelse af kongelige segl? Er han kongens højt betroede mand, der i samråd med denne udøver en del af suverænenes prærogativer, eller må man vurdere hans betydning højere, d.v.s. gøre ham til en lederskikkelse i 1340'erne. For at kunne bedømme dette, må vi se på den saglige side af det estniske problem.

St. Jørgensnat, natten til 23. april 1343, var det store, velorganiserede estniske bondeoprør brudt ud; på et givet signal kastede de undertrykte estniske bønder sig over de adelige gårde, klostre og kirker, ethvert medlem af den tyske overklasse, der faldt i oprørernes hænder, blev slået ned, uanset alder eller køn, stilling eller stand. I begyndelsen af maj 1344 belejrede bondehæren Reval, hvor de overlevende ridderskabsmedlemmer havde søgt tilflugt, men blev den 14. maj fordrevet af en tysk undsætningshær under ledelse af ordensmesteren i Livland Burchard v. Dreyleven¹. I denne nødssituation, hvor ridderskabsmedlemmernes fysiske eksistens stod på spil, foretog ridderskabet det ekstraordinære skridt at usurpere den kongelige myndighed i landet. Den 16. maj, altså kun to dage efter undsætningshærens ankomst, udstedte det samlede ridderskab en erklæring om, at da det ikke så sig i stand til at redde og pacificere landet, havde det valgt ordensmesteren Burchard til landets værge, høvedsmand og forsvarer (*tutor, capitaneus et defensor*) og overgivet hovedborgene i Reval og Wesenberg med tilliggende

¹ Oprøret er levende skildret af en samtidig livlandsk præst Bartholomeus Hoeneke i hans rimkrønike, bedst kendt gennem Johan Renners prosabearbejdelse (ca. 1560), trykt i forskellige versioner af Höhlbaum (og Hausmann); på grundlag af Hoenekes beretning er oprøret skildret bl. a. af Bunge: *Das Herzogthum Estland*, 68 ff.; Höhlbaum: *Zur Deutsch-Dänischen Geschichte 1332—1346* (*Hansische Geschichtsblätter* Jhrg. 1878), 86 ff.; Gernet: *Forschungen z. Geschichte des Baltischen Adels* I, 17 ff.

len til ham »pro corona Dacie fideliter conseruanda«, dog på den betingelse, at når ridderskabet krævede borgene tilbage, skulle den tyske orden inden en måned oplade dem mod fuld erstatning til ordenen for dens omkostninger. »In hac autem ordinacione castrorum et terre predictorum in uerbo ueritatis dicimus nichil fore in preiudicium regis uel corone regni Dacie attemptatum, sed quia timemus dicta castra et terram si hoc non faceremus, a corona regni Dacie perpetuo alienari«¹.

Samme fremhævelse af, at ordningen var fremkaldt af den øjeblikkelige tvangssituation og ikke tilsigtede en ændring af Estlands status inden for det danske rige eller af dets forhold til kongen, understreges også i en velformet fælleserklæring af biskop Oluf af Reval, kapitlet sammesteds, af abbederne i Gudvalla og Padis, af dominikanerne og franciskanerne i Reval, og af de kongelige råder i Estland og staden Reval. »For at ikke det, der sker i god hensigt og i medfør af en uundgåelig nødvendighed, som ikke kender til nogen lov, ved falsk fordrejelse skal kunne gøres til genstand for trætte ved bagtalernes nedrige ondskab«, erklærer de, at det kun er på grund af den hårde nød og deres egen uformåen, at de har bedt ordenen om at værne og beskytte Estland mod de vantro hedninger, som planlægger deres udryddelse. »Men hvis nogen hvisker det modsatte i Eders øren, vover vi på vor samvittighed at sige, at de i modstrid med al sandhed gør dette af had og vrangvilje, idet de som djævelens sønner sår ugræs«². Der er grund til at lægge mærke til disse ord. Kun godt et år senere skulle ridderskabet selv foretage en handling i åbenbar modstrid med denne erklæring.

I løbet af vinteren 1343—44 var oprøret i hovedsagen nedkæmpet, og dermed var tidspunktet kommet for den danske regering til at få hånd i hanke med situationen i Estland. Det skete med det allerede tidligere omtalte brev af 1344 24. juni. Kongen takker »ikke uden grund« ordensmesteren og den tyske orden, fordi de af egen drift under den store fare havde påtaget sig at forsvare borgene og holde dem »til vor hand«. Da ordenen

¹ Dipl. Dan. 3. r. I nr. 322.

² Ibid. nr. 376.

ved sendebud ofte har forsikret kongen om, at den, såsnart kongen sendte en befuldmægtiget udsending (*certus nuncius*) til Estland, ville oplade borgen til denne, og da ridderskabet i Estland samtidig har bedt om udsendelse af en sådan befuldmægtiget person, har kongen efter samråd med sine råder besluttet at sende Stig Andersen som hovedsmand til Estland med fuld kongelig myndighed. Kongen beder derfor indtrængende ordenen om at overgive borgene til Stig Andersen, idet kongen da vil erklære ordenen fri for krav og tiltale. Stig Andersen skal overtage ledelsen af landet og i samråd med ridderskab og orden administrere borgene og ordne forholdene i landet til det bedre, så at fredens, retfærdighedens og troens stier atter kan trædes i landet, og »I (ordenen) skal på naturlig måde venskabeligt i troskab tjene os og den danske krone frem for andre. Måtte ikke blot Eders troskab, prøvet i fortiden, men også den ærbødighed, I skylder os, tilskynde Eder dertil. Thi om I vil betænke Eder ret, da er det Eders skyldighed mod os»¹.

Det stillede forslag må opfattes som den fra dansk side set gunstigst tænkelige løsning på problemet. Man må imidlertid betvivle, at kongen og hans råder virkelig har troet, at ordenen ville efterkomme denne opfordring til at udlevere deres panter. Det virker for urealistisk fra en kreds af mænd, der mere end andre var fortrolige med pantherrers syn på borge. Den retoriske appel i slutningen af brevet forudsætter jo også, at ordenen forbliver i landet. Men hvad er det for en situation, der tænkes på, når det så stærkt indskærpes ordenen, at den bør betænke sine troskabsforpligtelser over for kong Valdemar frem for andre?

I slutningen af året 1344 må Stig Andersen antages at være ankommet til Estland; de tidligere nævnte privilegier til Reval af 1345 7. januar er de første vidnesbyrd om hans tilstedeværelse i landet. I februar 1345 ses han at have ledsaget ordensmesteren Burchard v. Dreyleven på dennes felttog mod indbyggerne på Øsel, en sidste udløber af bondeoprøret². Det har som

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 62.

² Renner, udgivet af Höhlbaum (1876), 94, jf. Gernet, 30.

sagt næppe været en overraskelse for hr. Stig, at ordenen ikke uden videre afstod borgene Reval og Wesenberg til ham. De forblev i ordenens besiddelse hele den resterende danskertid, indtil Stig Andersen ved suverænitetsskiftet 1346 1. november formelt oplod dem til ordenen¹. I den tidligere omtalte vidisse 1345 26. september, da Goswin v. Herike, den egentlige sejrherre i kampen mod esterne, vidimerede Stig Andersens fuldmagt til anskaffelse af et nyt segl, karakteriserer Goswin sin stilling som den »cui castrum Reualiense ad usus corone regni Dacie ad custodiendum est commissum«.

Derimod må den overenskomst, som ridderskabet 1345 24. januar sluttede med den tyske orden, have skabt en ubehagelig situation for Stig Andersen. Overvejer man konsekvenserne af denne overenskomst, fatter man baggrunden for den appellerende slutning i kongens brev af 1344 24. juni. Ved brevet af 1345 24. januar overlader ridderskabet den sidste af de tre hovedborge i Estland, Narva, til ordenen. Som brevets udsteder står de samme kredse, som 1343 havde overladt Reval og Wesenberg til ordenen, nemlig de kongelige råder samt repræsentanter for ridderskabet (*tota communitas uasallorum*). Motiveringen for overdragelsen af Narva er omtrent den samme som for overdragelsen af Reval og Wesenberg i 1343: Ridderskabets medlemmer føler sig endnu rystet i deres indre af de udståede prøvelser og frygter for at lignende ulykker kan opstå andre steder i landet, hvorfor de har bedt ordensmesteren Burchard v. Dreyleven og den tyske orden i Livland om at overtage forsvaret af borgen Narva, »hvilken borg vi enstemmigt og samdrægtigt betror og oplader ham at bevare trofast for Danmarks riges krone og hertugdømmet Estland«, at gælde fra 1345 2. februar — 1346 2. februar. Hvis ridderskabet ikke 1346 2. februar formår at betale ordenen 1423 mark sølv, som »vi« skylder den på gyldig vis, skal ordenen beholde borgen ud over dette tidspunkt og fortsat bevare den for kronen og hertugdømmet og først tilbagegive Narvaborgen »til os«, når pengene er betalt »af os eller vore arvinger«. — Samme dag udstedte Goswin v. Herike »existens

¹ Renner, 94.

in minori castro Reualie¹ og flere andre kommendatorer for den tyske orden et tilsvarende genbrev².

I sammenligning med brevet 1343 16. maj er der sket flere bemærkelsesværdige ændringer i ordvalg og komposition. I 1343 siges, at ordenen skal bevare Reval og Wesenberg »pro corona regni Dacie fideliter conseruanda«; i 1345 er denne formulering udvidet til »castrum Narwa . . . pro corona regni Dacie et terre ducatus Estonie fideliter conseruandum«. I 1343 betones udtrykkeligt »in uerbo ueritatis«, at ridderskabet usurpation »nichil fore in preiudicium regis uel corone regni Dacie attemtatum, sed quia tememus dicta castra et terram si hoc non faceremus a corona regni Dacie perpetuo alienari«. I 1345 nævnes kongen ikke med et ord, hvilket er så meget mere frapperende, som kongens brev af 1344 24. juni i hvert fald formelt havde forlangt Reval og Wesenbergs overgivelse til Stig Andersen som betingelse for at frafalde krav og tiltale for den begåede uregelmæssighed. I 1345 sker det modsatte; uden at kongen eller Stig Andersen nævnes overlades den sidste borg af ridderskabet til ordenen »at bevare i troskab for Danmarks krone og hertugdømmet Estland«. Kongens appel i 1344 om, at ordenen bør betænke, at de er forpligtet til troskab over for ham som konge, besvares i 1345 af ridderskabet med, at ordenen er forpligtet over for Danmarks krone og hertugdømmet Estland, repræsenteret af ridderskabet.

Ingen samtidig beretning fortæller direkte om årsagen til dette påfaldende omsving i ridderskabets holdning til kong Valdemar. Holder man sig imidlertid visse kendsgerninger for øje, skulle det være muligt at følge de baner, ridderskabets politiske overvejelser bevæger sig i.

For det første var ridderskabet, som allerede Gram havde øje for og alle senere historikere (Bunge, Reinhardt, Höhlbaum, Gernet, Stavenhagen m. fl.) har understreget og uddybet, overbevist tilhænger af forbindelsen med Danmark. Tilhørsforholdet til Danmark betød i praksis næsten fuld uafhængighed for landet.

¹ D.v.s. selve hovedborgen på den store borgbanke i Reval.

² Dipl. Dan. 3. r. I nr. 121 og 122.

Normalt repræsenteredes kongen af en kongelig udnævnt hovedsmand i Reval, den egentlige politiske indflydelse udøvedes dog af de blandt ridderskabet udnævnte kongelige råder i samarbejde med det som korporation organiserede ridderskab. Disse kredse ønskede afgjort ikke en ændring i Estlands statsretlige status. Det er karakteristisk, at da den kongelige hovedsmand Markvard Breide efter Kristoffer 2.s død og under det derefter følgende interregnum i Danmark søgte at spille landet i hænderne på den tyske orden, strandede dette forsøg, da ridderskabet sammen med den danskfødte biskop Oluf af Reval viste, at de var parate til at kæmpe for Estlands uændrede tilhørsforhold til den danske krone¹. Man ønskede ikke at ombytte det lemfældige danske styre med ordensstatens stramme militærorganisation og tyngende skattesystem.

Det følger heraf, at ridderskabet med uvilje må have fulgt kong Valdemars forsøg på i 1340—41 at afhænde Estland og med tilfredshed set dette forsøg strande. Vi skal senere komme ind på årsagen hertil. Men kongen havde i 1341 kun skrinlagt, ikke opgivet planen. Hos den samtidige Hoeneke findes en beretning der viser, at ordensmesteren Burchard v. Dreyleven på et tidspunkt før 1345 har indledt nye forhandlinger med kongen om købet af Estland². Hvilke modtræk kunne ridderskabet gøre herimod? Svaret fra deres side blev en benægtelse af kong Valdemars ret til at opfatte sig som Estlands herre. Det fremgår dels af Narvaoverenskomsten, dels af den argumentation og af de forholdsregler, man fra dansk side traf i 1346, da salget

¹ Jf. for eks. Bunge, *anf. værk*, 62 fl.

² Renner, 95 (efter den samtidige rimkrønike af Hoeneke): »Meister Borchert hadde vele darna getrachtet, wo he Revel mochte under den orden bringen. Dewile he averst dat sulve nicht fullentoch, schickede sin nafolger, Goswin von Herike, an koning Woldemar to Denmarcken, de derwegen handelen scholden. Also worden baden so lange hen und her geschicket, beth de koep geschah«. Da Burchards tilbagetræden skete på et ordenskapitelmøde 1345 14. december, Höhlbaum 93, må hans mislykkede bestræbelse, »Dewile he averst dat sulve nicht fullentoch«, følgelig ligge før denne termin. Når Bunge s. 76 under påberåbelse af den citerede passus hos Hoeneke-Renner opfatter dette som vidnesbyrd om, at det

formeligt bragtes til afslutning. Samme dag — 1346 15. august — som kongen meddelte ridderskab og undersætter i Estland, at han havde solgt Estland til ordenen og løste dem fra deres troskabsforpligtelser, udstedtes der et åbent brev om, at junkerne Hågen og Knud, sønner af Knud Porse, i nærværelse af det danske råd havde givet afkald på det lensbrev på hertugdømmet Estland, som kong Kristoffer 1329 11. november havde givet deres fader, og at kongen ved i stedet for at overdrage dem hertugdømmet Holbæk i så rigelig mon havde fyldestgjort dem, »at oftnævnte junkere og ej heller den herre konge af Sverige (som var junkernes halvbroder!) eller en hvilken som helst anden, ikke har eller kan have nogen ret til fornævnte hertugdømme Estland«. Samtidig erklærer kongen, at »hvis hans ældre broder junker Otto ikke, som han har til hensigt og har lovet Gud og den hellige jomfru Maria, skulle indtræde i den tyske orden på grund af dødsfald eller af andre årsager, skal desuagtet vort salg og vor gave forblive ved magt til evig tid, således som det indeholdes i det derom affattede brev«. Hermed sigtes til det egentlige salgsbrev, der er dateret 1346 29. august, i hvilket der ligesom i de andre officielle danske aktstykker understreges, at hertugdømmet Estland ifølge arveret tilhører kongens ældre broder Otto. Da han har aflagt løfte om at indtræde i ordenen med alt sit eje, har kongen og hans råder i Danmark billiget denne fromme hensigt og skænket Estland til ordenen, men samtidig sælger kongen »af visse ham og riget vedkommende grunde« Estland til ordenen for 19000 mark sølv.¹

Denne knudrede argumentation og den måde, man fra dansk side garderer sig i 1346, må være en refleks af de tankegange ridderskabet er inde på. Situationen må have været den, at var under Goswin, at »wie es scheint die ersten Schritte wieder unternommen wurden (siden det strandede forsøg i 1341) um das Land für den Orden zu erwerben«, kan denne fortolkning ikke være rigtig. Da Burchard som ordensmester (1341–45) realiter havde erhvervet borgene i Estland i form af pant, kan Hoenekes ord kun forstås på den måde, at hvad der mislykkedes for Burchard, nemlig det formelige køb af landet, lykkedes for Goswin i 1346.

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 273.

ridderskabet som modtræk mod de genoptagne salgsforhandlinger har bestridt kongens ret til overhovedet at disponere over Estland under henvisning til, at hans fader kong Kristoffer 2. i 1329 11. november havde forlenet Knud Porse og hans børn med hertugdømmet Estland som arveligt len, subsidiært gjort påstand om, at hertugdømmet ifølge den estniske lensret ikke tilhørte Valdemar, men hans ældre broder Otto¹. Hvem der juridisk set havde størst ret til hertugdømmet, har vel spillet en mindre rolle, hovedsagen var, at standpunktet skabte et grundlag, ud fra hvilket kongens politik kunne bekæmpes, idet det gav ridderskabet mulighed for at konstituere sig som »hertugdømmet Estlands rette repræsentanter. Det må være denne situation, der er baggrunden for den appellerende retorik i kongens brev af 1344 24. juni, at ordenen bør betænke, at de først og fremmest er forpligtet til at vise ham »frem for andre« troskab, og det må være ud fra denne situation, at ridderskabet i 1345 24. januar imod kongens udtrykkelige ønske og under fuldstændig negligerende af hans person overlader borgen Narva i pant til ordenen.

Hvilken stilling indtager Stig Andersen nu til disse problemer? Narvabrevet viser hans fuldstændige isolering fra ridderskabet på det tidspunkt. Ikke et ord i dette antyder tilstedeværelsen af en kongelig befuldmægtiget med instrukser direkte i modstrid med det, der sker ved pantsættelsen af Narva. Den måde, hvorpå han bryder sin isolerede stilling, er imidlertid højst overraskende. 1345 10. april udstedte han sammen med biskop Oluf af Reval en vidisse af Kristoffer 2.s brev af 1329 21. september, om at hertugdømmet Estland aldrig nogensinde af kongen eller hans efterfølgere skulle blive afhændet fra den danske krone². Som situationen lå i 1345 må Stig Andersens vidimering af kongefaderens løfte have været en sensation og sikkert være modtaget med triumf af ridderskabet³. Hvilken

¹ Jf. Bunge, *anf. værk*, 98.

² Dipl. Dan. 2. r. X nr. 152.

³ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 146; vidissen, der hidtil har været utrykt, findes i oversættelse fra 16. årh. i ridderskabsarkivet i Dorpat.

vægt man på dette tidspunkt tillagde Kristoffers erklæring, fremgår bedst af, at visse kredse 1348 29. maj, altså på et tidspunkt, da kong Valdemar trods alt havde gennemført salget, og dette var bekræftet af pave og kejser, lod kong Magnus af Sverige vidimere samme kongebrev af 1329, uden tvivl som indledning til et — forgæves — forsøg på at få nullificeret salget.

Den omtalte vidisse af 1345 er udstedt af Stig Andersen i eget navn, rimeligvis ud fra en erkendelse af, at hans handling ikke dækkedes af den kongelige fuldmagt til at foretage sig »quod iuris est«. På ridderskabet har den dog haft sin beroligende virkning; herefter kan man se Stig Andersen i samarbejde med ridderskabet på retterting og ved lovgivningsarbejde. Muligvis er det også som følge af vidimeringen, der jo måtte opfattes som en autoritativ erklæring fra dansk side, om at Estland ikke skulle sælges, at Burchard v. Dreyleven samme år på ordenens kapitelmøde nedlægger sit hverv som ordensmester. I og for sig kan der tænkes mange forklaringer på Stig Andersens optræden i foråret 1345, de munder dog alle ud i et af to: enten optræder Stig Andersen som sin konges personligt befuldmægtigede og tillidsmand i Estland, og da må han i betragtning af sin konges kendte planer og edelige forpligtelser over for markgreve Ludvig af Brandenburg og i betragtning af, at salget jo dog gennemførtes i 1346, have foretaget vidimeringen med betydelige mentale reservationer, eller også fører Stig Andersen en politik, der er i modstrid med kongens. Alle tidligere historikere, Bunge, Reinhardt, Höhlbaum, Gernet, Pflugk-Harttung, Stavenhagen er gået ud fra, at den politiske trekant består af forholdet mellem kongen, ridderskab og ordenen; Stig Andersen tildeles kun en ganske underordnet rolle i dette spil som udøver af sin kongelige herres vilje. I sig selv taler den hidtil ukendte vidisse nærmest mod rigtigheden af en sådan opfattelse, af en række andre omstændigheder fremgår imidlertid til fulde, at forholdet er mere kompliceret end antaget. Estlandssalget er ikke et tresidet men et firesidet problem mellem fire interesserede parter, nemlig 1) kong Valdemar, markgreve Ludvig af Brandenburg

og kejser Ludvig, som afgjort går ind for salget, 2) rådet i Danmark, som ikke vil sælge, i hvert fald ikke på de betingelser, som kong Valdemar og Wittelsbacherne har aftalt, 3) ridderskabet i Estland, som modsætter sig ændringer i dets statsretlige status under den danske krone, og 4) den tyske orden, som af storpolitiske grunde og af hensyn til ridderskabets holdning ikke ønsker at købe landet af kongen og Wittelsbacherne men forlanger rådet i Danmarks tilslutning til salget — og rådet repræsenteres i denne sag af Stig Andersen, der derved opnår en nøgleposition i det politiske spil.

For at få disse forhold klart frem, må vi gå et stykke tilbage i tiden.

1323 20. juli sluttede kong Kristoffer 2. og udsendinge for den romerske konge Ludvig af Bayern en aftale om ægteskab mellem kong Ludvigs 8-årige søn Ludvig og Kristoffers jævnaldrende datter Margrete. Kong Ludvig havde samme år trods betydelig modstand inden for rigstyske kredse forlenet sin mindreårige søn med det ledige markgrevskab Brandenburg; ved forbindelsen med Kristoffer 2. søgte kong Ludvig en allieret, der med sin på det tidspunkt endnu store indflydelse i Nordtyskland kunne være ham en støtte i kampen mod fyrsterne i Pommern og Mecklenburg, der bekæmpede udvidelsen af den wittelbachske husmagt i Brandenburg. Tillokkende for kong Ludvig i hans konstante penge nød var også den store medgift på 12000 mark sølv, som Kristoffer lovede at medgive sin datter¹. Brylluppet mellem de unge fyrstebørn fejredes i Vordingborg i december 1324, men kong Kristoffers politiske forlis i 1326 tilintetgjorde hurtigt de forventninger, kong Ludvig havde gjort sig, ligesom det medførte, at medgiften ikke udbetaltes. Ludvig rykkede både i 1326 og 1327 forgæves for beløbet².

¹ Dipl. Dan. 2. r. IX nr. 51; jf. F. W. Taube: Ludvig der Ältere als Markgraf von Brandenburg, Historische Studien Heft XVIII (1900), 18 ff. og 30 ff.

² Dipl. Dan. 2. r. IX nr. 243 og 375; som det fremgår af de to originalers opbevarelsessted, nemlig Meiningen Staatsarchiv, er de udstedte kvitteringer aldrig blevet overgivet kong Kristoffer; jf. Taube, 39 note 1; det fremgår tillige af de følgende begivenheder.

Det vidner, som Taube, markgreve Ludvigs biograf, fremhæver, om Ludvig af Bayerns hensynsløshed og den vægt han lagde på betalingen af medgiften, at han derefter officielt pålagde sønnens formynder og på det tidspunkt forstander for markgrevskabet, greve Bertold v. Henneberg, at se sig om efter en egnet brud for sønnen uden med et ord at omtale det allerede indgåede ægteskab, ligesom det taler til ære for greve Bertold, at han negligerede denne opfordring; ægteskabet ophævedes ikke, at redde medgiften blev i de følgende år et vigtigt mål for kong — siden 1328 kejser — Ludvig som for de ledende mænd i Brandenburg.

1333 blev den unge markgreve Ludvig myndig¹, og samme år den 6. oktober udfærdigede den danske tronprætendent, junker Otto, i Saksøbing brev om, at han med sine tro mænds råd og med sin broder Valdemars samtykke har overdraget Estland til sin svoger markgreve Ludvig af Brandenburg »som medgift eller i stedet for medgiften« til det ægteskab, markgreven og søsteren havde indgået². Hvis ridderskabet i Estland skulle modsætte sig overdragelsen, lover Otto af alle kræfter at hjælpe til med at overvinde dets modstand; samtidig lover Otto, at han, så snart han var blevet salvet og kronet til konge i Danmark, ville forny og stadfæste overdragelsen; hermed var medgiftsproblemet sat i forbindelse med spørgsmålet om Estlands fremtid og tronspørgsmålet i Danmark, og denne kombination skulle vise sig at få afgørende betydning for både Danmarks og Estlands historie.

To måneder senere, 1333 17. december, sluttede de to svogre en formelig alliancetraktat i Prenzlau i Brandenburg, som også gjaldt for Ottos endnu mindreårige broder, junker Valdemar. Ludvig lovede sine svogre at hjælpe dem mod alle og enhver, men især mod greverne af Holsten. Det mandskab, han stillede til deres rådighed i Danmark, skulle han udruste på egen bekostning, først efter ankomsten til landet skulle junker Otto bestride udgifterne. En tilsvarende forpligtelse påtog junker

¹ Taube, 56.

² Dipl. Dan. 2. r. XI nr. 70.

Otto sig, hvis Ludvig i fremtiden skulle trænge til hans hjælp i Tyskland. Ved to andre dokumenter forpligtede markgreven sig til, hvis indtægten ved det påtænkte salg af Estland skulle overstige 12000 mark sølv, da at forhøje Margretes livgeding udover det i 1323 fastsatte beløb, og Otto med sin broder Valdemars samtykke lovede, at han, når han ved guds nåde og sin svogers hjælp får magten i Danmark, at lade markgreven, søsteren Margrete og deres arvinger hylde i Danmark som arveberettigede til tronen, hvis Otto og Valdemar døde uden børn¹.

Kejser Ludvig støttede på forskellig vis ved diplomatisk intervention junker Otto, hvem han allerede gavmildt tildelte kongenavn², men Ottos forsøg på at vinde Danmark endte 1334 på Taphede; han selv anbragtes i farbroderens fangetårn i Segeberg, senere i grev Gerhards fangetårn i Rendsborg. Kejserens interesse for Otto overflyttedes nu på junker Valdemar. Allerede 1335 5. marts gav han sin søn markgreven fuldmagt til på kejserens vegne (!) at forlige Valdemar »junker af kongeriget Danmark« og grev Gerhard af Holsten i mindelighed eller ved retskendelse. Markgrev Ludvig og hans råder var dog mere hensynsfulde, det brandenburgske gesandtskab, som under ledelse af grev Johan v. Henneberg, søn af grev Bertold, ved Lübecks mellemkomst forhandlede med de holstenske grever, optog også spørgsmålet om Ottos løsladelse på dagsordenen foruden drøftelsen af kristoffersønnernes ret til Danmarks trone. Mødet blev dog resultatløst, »de greuen helden sic harde unde wolden nicht wyken«³.

¹ Dipl. Dan. 2. r. XI nr. 81—84.

² Dipl. Dan. 2. r. XI nr. 120, jf. nr. 143 og 147; den her nævnte grev Johan af Henneberg var søn af grev Bertold, kejser Ludvigs højt betroede mand.

³ Detmar under år 1335 — Taube, 75 note 3, og Pflugk-Harttung: Die Anfänge des Johanniterordens in Deutschland, 98 vil sætte et udateret brev, Riedel: Cod. dipl. Brandenburg, 2. Haupttheil II (1845), 89, i forbindelse med det af Detmar omtalte møde i Lübeck 1335. I brevet meddeler grev Gerhard markgreven, at han godkender de artikler, som de brandenburgske råder Gebhard v. Bortfeld og Hasse v. Wedel har overrakt ham og overtalt overholde, hvad hans og markgrevens råder måtte komme overens

I 1339 havde den idérige kejser en ny plan til løsning af medgiftsproblemet. Den 9. marts udfærdigede han to breve til Dietrich v. Altenburg, højmaster for den tyske orden. I det første opfordrede han højmasteren til »i den unge kong Valdemar af Danmarks navn« at erobre landet Estland, »som tilhører kongeriget Danmark«, og at bevare det »sic quod a regno Dacie auferri uel alienari non possunt« og således, at højmasteren kun udleverer landet til »sepedicto regi (!) Waldemaro aut certo suo nuncio litteras nostras imperiales super hoc exhibenti«. Kejseren lover at godtgøre ordenens omkostninger. I det andet brev gives der en væsentlig anden motivering for den eventuelle beslaglæggelse: Højmasteren skal vide, at Estland er udlagt til betaling af den medgift, som tilkommer hans søn Ludvig ved ægteskabet med Margrete. Kejseren opfordrede derfor højmasteren til at erobre landet og efter erobringen kun at udlevere det til kong Valdemar og markgreve Ludvig eller deres visse udsendinger, »som fremviser vore kejserlige breve herom, medmindre vor førstefødte søn Ludvig forinden bliver fyldestgjort med hensyn til medgiften«. Kejseren lover at samarbejde med og støtte ordenen, hvis den senere skulle ønske selv at købe Estland. Samme dag udfærdiges to ordret enslydende kejserbreve til ordensmesteren og ordenen i Livland, den gren af den tyske orden, som først og fremmest var interesseret i det estniske spørgsmål¹.

Ordenens svar til kejseren kendes ikke, men det fremgår klart af de følgende begivenheder, at ordenen har afslået kejserens opfordringer. I den spændte situation mellem kejser og pave må det også have været en betænkelig sag for ordenen at gå ind i et samarbejde med kejseren, der uden tvivl ville blive misbilliget af ordenens åndelige overhoved, paven. Ganske vist anviser kejseren en udvej, idet han i det første brev lader den

om. Hverken de nævnte personer eller indholdet taler på nogen måde for, at grevens brev står i forbindelse med Lübeckmødet. Snarere stammer det fra 1328, da grev Gerhard og Brandenburg stod på samme side i den rügiske arvestrid, jf. Dipl. Dan. 2. r. X nr. 38, 50.

¹ Dipl. Dan. 2. r. XII (i korrektur) nr. 145—48.

eventuelle erobring være motiveret med hensynet til »kong Valdemar«, dersom ordenen skulle foretrække en motivering, der tillod en hemmeligholdelse af et samarbejde mellem ordenen og kejseren. Men selv med denne motivering kan forslaget ikke have været tillokkende for ordenen. Hvis ordenen havde været interesseret i at erhverve Estland med magt, havde den uden tvivl kunnet gøre det under den tilspidsede situation, der opstod efter kong Kristoffers død, men hvor ordenen bøjede af over for det estniske ridderskabs modstand; når ordenen hverken da eller senere efter oprøret 1343 forsøgte at forvandle den faktiske besættelse af landet til en erobring, skønt det militært uden tvivl stod i dens magt, må det ledende politiske synspunkt have været det, at det skæbnefællesskab, der bandt ridderskabsmedlemmerne og ordensridderne sammen som en fåtallig tysk overklasse i et som oprøret 1343 viste undertrykt og fjendtligt land, ikke tillod indbyrdes strid.

Kejserens initiativ fører derfor heller ikke i 1339 til noget resultat, men året efter synes målet nær. Grev Gerhard 3.s vanskeligheder: den ulmende uro i Nørrejylland, hertug Valdemar af Slesvigs og grev Johan 3. af Holstens frygt for grev Gerhards planer og overmægtige position, Lübeck og de andre vendiske stæders stærke utilfredshed med vilkårene for deres handel på Danmark, skaber forudsætninger for en diplomatisk aktion fra kejserens og Brandenburgs side til fordel for tronprætendenten junker Valdemar¹. På tærskelen til sin endelige triumf udstedte Valdemar 1340 19. marts i Spandau sit afståelsesbrev på Estland til fordel for markgrev Ludvig, i det væsentlige ordret overensstemmende med junker Ottos brev af 1333 men med en enkelt tilføjelse: »Vi har ligeledes givet, og vi giver med dette brev offentligt, højtideligt og udtrykkeligt afkald for os, vore arvinger, efterfølgere og hvem det i fortiden har vedrørt, vedrører eller kunne vedrøre (Otto!) på enhver ret, retsforfølgning og ethvert krav, der måtte tilkomme os til nævnte land, befæstninger eller gods eller hvordan det nu benævnes, således at vi giver afkald på igen at rejse krav og

¹ Jf. A. E. Christensen: Kongemagt og Aristokrati, 179 ff.

tiltale på dette land og alt dette, og ej heller skal disse krav på nogen måde rejses eller genoptages af nogen«. Ligesom Otto i sin tid lover Valdemar at gentage dette afkald, når han var blevet kronet og salvet til konge, og på samme måde lover han at hjælpe til med at overvinde en eventuel modstand fra ridderskabet i Estlands side¹. En uge efter, den 26. marts, gav kejser Ludvig i Landshut sin søn markgreve Ludvig fuldmagt til på kejserens vegne at forhandle med den tyske orden om køb af Estland². Som sædvanlig var kejseren forud for den faktiske situation, men efter at Valdemar i pinsen 1340 var blevet anerkendt som dansk konge, tog han dog de nødvendige skridt til at opfylde sine forpligtelser. Den 26. januar 1341 udfærdigede han i Paddeborg (Sparresholm) et brev til sin hovedsmand i Reval, Konrad Preen³, og befalede ham til at holde sig rede til at overgive Estland til markgreve Ludvig eller hans udsending eller udsendinge «når som helst Du bliver opfordret dertil af nævnte markgreve eller i hans navn». Brevet kendes gennem en afskrift i ordensarkivet i Königsberg (p. t. Göttingen) og må altså være blevet præsenteret ordenen som bevis for, at der ikke fra kong Valdemars side ville blive lagt hindringer i vejen, hvis Brandenburg og ordenen blev enige om købet; det er rimeligvis ved samme lejlighed, at den ovennævnte kejserlige fuldmagt af 1340 26. marts til markgreve Ludvig er blevet overgivet ordenen og endnu findes i dennes arkiv⁴.

Af de tidligere anførte grunde må ordenen imidlertid have holdt på, at Danmark og ikke Brandenburg skulle stå som sælger, og ud fra det synspunkt opsattes et endeligt salgsbrev, dateret Roskilde 1341 21. maj. Kong Valdemar og dronning Helvig solgte ifølge dette Estland til ordenen for 13000 mark

¹ Dipl. Dan. 3. r. I nr. 15.

² Ibid. nr. 17.

³ K.P. bevidnede i 1333 Ottos afståelsesbrev på Estland. I 1342 eller begyndelsen af 1343 lod den tyske orden ham sætte i gældsfængsel, af hvilket han først løslodes 1344. Såvidt der kan ses, har hans fængsling ingen forbindelse med estlandssalget; jf. Gernet: Forschungen, 18—19.

⁴ 1621 overført til det svenske rigsarkiv.

sølv, som videretransporteres til markgreve Ludvig »som medgift på grund af den navnkundige Margretes, vor elskede søsters bryllup, hvem vi har bortgiftet til den stormægtige fyrste, hr. Ludvig, markgreve af Brandenburg, således at vi med fornævnte medgift har fuldbyrdet ægteskabet«, en udtalelse der umiddelbart virker overraskende, bl. a. fordi Margrete var død året i forvejen¹. Man mere end aner kejser Ludvig bag formuleringen; kejseren havde jo på et tidligere tidspunkt været inde på at erklære ægteskabet ugyldigt på grund af den manglende medgift. Udkastet er utvivlsomt konciperet af en kejserlig jurist, fortrolig med romerretten og med tyske kejserbrevs formler. Som forlæg er benyttet Ottos tidligere nævnte afståelsesbrev af 1333 6. oktober, hvorfra Ottos titel: Otto . . . Estonie et Lalandie dux, mindre korrekt overføres på Valdemar: »Dañorum, Slauorumque rex, Estonie Lalandieque dux«.

Med godkendelsen — eventuelt efter adækvate ændringer — af dette udkast og med dokumentets besegling skulle afståelsen af Estland til ordenen formelt være i orden og Valdemar have opfyldt sine løfter og forpligtelser over for markgreven og kejseren. Denne godkendelse og besegling fandt imidlertid ikke sted. Ordenens repræsentanter måtte hjem med uforrettet sag², og planerne om Estlands salg skrinlagdes i de følgende år. Hvorfor?

I de gængse danske og tyske fremstillinger søger man forgæves efter en tilfredsstillende forklaring. Reinhardt er klar over, at der her er et dunkelt punkt: »Denne Plan kom dog ikke længere end paa Papiret, uden at det tilfulde kan oplyses, hvad der var for Grunde, der dengang bragte det påtænkte Salg til at strande. I den nærmest paafølgende Tid antog Forholdene i Estland (nemlig ved udbruddet af det store bondeoprør 1343)³

¹ Markgreve Ludvig skænkede 1340 31. maj gods til hendes årtid i klosteret i Spandau, Taube, 77 note 77; jf. Detmar under år 1340.

² Udkastet af 1341 findes indført i ordensfolianten nr. 67 (fra ca. 1400) i königsbergarkivet (p. t. Göttingen) med bemærkningen: *Non formam maturitatis digestam.*

³ Valdemar Atterdag, 139.

en saadan Skikkelse, at den utaalmodige Markgrev Ludvig indtil videre maatte opgive ethvert Haab om at faa det ham overdragne Landskab gjort i Penge«. På samme måde forklarer tyske og baltiske historikere udsættelsen af salgsplanerne med en henvisning til oprøret. Bunge er klar over, at der er en modstrid mellem kong Valdemars befaling til Konrad Preen af 1341 26. januar og brevet af 1341 21. maj. »Dieser Widerspruch in der Handlungsweise des Königs ist jedoch nur ein scheinbarer, denn er lässt sich leicht durch die Annahme beseitigen, dass das letztere Dokument — wie sich auch aus späteren Zeugnissen unzweideutig ergibt (nemlig salgsdokumenterne 1346) — nur ein nicht zur förmlichen Ausfertigung und Vollziehung gelangter Entwurf ist. Während dergestalt die Verhandlungen über die Veräusserung ihren langsamen Fortgang nahmen, traten im Lande selbst Verhältnisse ein, welche geeignet waren, dieselben vollends ins Stocken gerathen zu lassen«, nemlig bondeoprøret 1343¹.

Selvfølge lig forklarer en henvisning til bondeoprøret 1343 ikke, hvorfor kejseren og markgreven i 1341 så nær ved det i årevis tilstræbte mål lader planen falde eller i hvert fald stille i bero. Over dette dunkle punkt, som Reinhardt kalder det,

¹ Bunge: Das Herzogthum Estland, 67. — Hos nogle tyske historikere, således Höhlbaum: Zur Deutsch-Dänischen Geschichte 1332—1346, 84, findes en fremstilling gående ud på, at efter at Estland 1341 26. januar var overladt markgrev Ludvig, solgte denne allerede 1341 24. februar hertugdømmet Estland til ordenen for 6000 mark sølv, »welche dem König von Dänemark, der sich das Näherrecht vorbehält, auszuzahlen sind. Markgraf Ludwig begieb sich somit aller Anrechte auf Estland und weisst den Orden an Waldemar«, som derefter 1341 21. maj lader opsætte et salgsdokument til ordenen. Denne forvirrende fremstilling bygger på en brevregist 1341 24. februar, trykt Bunge: Liv.- Esth.- u. Curländ. Urkundenbuch II Regesten 105 nr. 944, som igen er baseret på et brevreferat i F. Menii: Prodromus Livl. Rechtens 9 § 13 (c. 1650). Allerede Gram påviste dog, at det påberåbte brev ikke kunne være fra 1341, da højmasterens navn opgives som Henrik Tusmer, og denne først blev højmaster i 1345, Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter IV, 32. Det refererede brev er da også uden tvivl identisk med markgrev Ludvigs endelige salgsbrev af 1346 21. september til Henrik Tusmer, idet Matheidag 1346 er blevet til Mathiedag 1341. Bunge undlader i sin fremstilling viseligt at benytte sig af sin regist.

kastes der imidlertid lys, når de salgsvilkår, der indeholdes i koncepten 1341 sammenlignes med vilkårene i de endelige salgsbreve af 1346 29. august og 21. september, hvilket man ejendommeligt nok hidtil har undladt. I udkastet 1341 gås ud fra, at ordenen skal betale Danmark 13000 mark sølv, som kongen derefter transporterer til markgreven som den forfaldne medgift¹. I 1346 betaler ordenen 19000 mark sølv for Estland; af disse tilfalder de 13000 mark Danmark, mens Ludvig må nøjes med 6000 mark. Danmark får altså 1346 hele det beløb, som ordenen i 1341 skulle betale for Estland, mens Brandenburg affindes med de 6000 mark, hvormed salgssummen forhøjes. Udsættelsen er altså ensidig til Danmarks fordel; betydningen af dets gevinst fremgår bedst af, at 13000 mark sølv omtrent svarer til en tredjedel af det beløb — 42000 mark sølv — hvorved Nørrejylland skulle indløses fra de holstenske grever.

Hvorledes har Danmark opnået denne fordelagtige ændring af vilkårene? Ingen kilde udtaler sig direkte herom; men ifølge sagens natur kan det kun skyldes indgreb fra kong Valdemar selv, eller også må indflydelsesrige kredse i Danmark have gennemtrumfet denne »tapre forbedring«. Overvejer man en række omstændigheder i forbindelse med sagen, kan der ikke være tvivl om, at det er danske rigsråds kredse og ikke kongen, der i 1341 har bragt salget til at strande. Som sagt havde kong Valdemar ved sin befaling 1341 26. januar til Konrad Preen, hovedsmand i Reval, og ved at udlevere denne befaling til den tyske orden, i realiteten gjort salget til et spørgsmål mellem den tyske orden og Brandenburg. Ordenen ønskede imidlertid at ikke Brandenburg men Danmark skulle stå som sælger, og problemet vendte således tilbage til kong Valdemar. Det tidligere nævnte herom opsatte koncept af 1341 21. maj har følgende vidneliste: »Testes uero sunt uenerabilis Sweno Arusiensis ecclesie episcopus princeps noster carissimus, frater Gheuehardus de Borcuelde cancellarius, Petrus Wendelbo, Offo Nickels, Heyno Scharpenberge, Johannes de Plesse, Benedictus de

¹ Medgiften var i 1323 fastsat til 12000 mark sølv. Forhøjelsen fra 12000 til 13000 skal rimeligvis opfattes som tab af »interesse« (morarente).

Aluelde, Fridericus de Lochem, marschalcus, milites, Hasso de Wedele, dapifer, Gherekinus Wolf, iudex curie illustris Ludowici marchionis Brandenburgensis, famuli, capitanei, consiliarii et officiales nostri dilecti.

Iøjnefaldende ved denne vidneliste er den svage danske repræsentation og det stærke tyske, specielt brandenburgske element. Som modsætning kan anføres vidnelisten i afståelsesbrevet på Skåne af 1343 18. november. Dette bevidnes af biskperne af Århus, Ribe, Roskilde og Viborg, abbederne i Ringsted, Essenbæk, Esrom og Sorø, domprovsten i Roskilde, prioren i Antvorskov, af byerne Roskilde, Ålborg, Holbæk og Slangerup samt af 19 danske stormænd, deriblandt Stig Andersen¹.

Modsætningen mellem de to vidnelister er slående, og at der er forbindelse mellem dette forhold og opgivelsen af Estlands salg i 1341 fremgår af et ræsonnement ad anden vej. Det er givet, at hvis modstanden mod salget er kommet fra kongen — som i så fald må have ændret sin politik siden brevet af 1341 26. januar — kan et sådant omsving i kongens holdning ikke være forblevet skjult for de brandenburgere, der i 1341 var »udlånt« til Valdemar og beklædte kansler-, drost- og marskembedet, nemlig Gebhard v. Bortfeld, Hasse v. Wedel² og Frederik v. Lochen, og dermed heller ikke for Brandenburg og kejseren. En ændret holdning hos Valdemar måtte have udløst en reaktion hos disse, men ikke alene mangler alle vidnesbyrd om en sådan, tvertimod forøger Brandenburg sin diplomatiske og militære støtte til Valdemar i den følgende tid.

¹ Dipl. Dan. 3. r. I nr. 386.

² Hasse v. Wedel nævnes kun i koncepten 1341 som *dapifer*, men at han er kong Valdemars drost og ikke markgreve Ludvigs fremgår af, at drostembedet ikke fandtes i Brandenburg. Hasse v. Wedel deltog ligesom Gebhard v. Bortfeld i de afgørende forhandlinger i Spandau og Lübeck i foråret 1340 og må ligesom denne være fulgt med Valdemar til Danmark. Det er næppe tilfældigt, at samtidig med at sjællandske årbog, *Annales Danici*, 173, fortæller, at Klaus Limbæk ved nytårstid 1344 blev kong Valdemars Drost, dukker Hasse v. Wedel igen op i markgreve Ludvigs omgivelser som hans råd, *Cod. dipl. Brandenburg 2. Hauptth. II nr. 791* (brev af 1344 7. april).

Der kan ikke være tvivl om, at Reinhardt i sit meningsskabende værk om Valdemar Atterdag har overset eller i hvert fald vurderet Brandenburgs indflydelse og indsats i Valdemars første regeringstid alt for lavt. Valdemar kom til Danmark »omgivet af bayere og schwabere fra kejserens hof«, siger sjællandske årbog¹, og ordene skal uden tvivl tages bogstaveligt, dog med det forbehold, at når årbogen taler om »curia cesaris« må det forstås som Brandenburg². I og for sig er årbogens udtalelse ikke urigtig, når den ses i sammenhæng med de herskende forhold i Brandenburg. Ludvig af Bayern havde i 1323 gennemtrumfet forleningen af markgrevskabet til sin mindreårige søn trods en kraftig modstand fra betydelige kredse både inden for og uden for markgrevskabet. Kun ved konstant støtte fra kejseren og ved hjælp af sydtyske lejetropper opretholdtes det wittelbachske herredømme i Brandenburg, hvis politik i praksis lededes af kejseren selv eller af hans håndgangne mænd³.

En af disse var Frederik v. Lochen, en schwabisk adelsmand, som kombinerede feltherreevner med politisk sans, og som, både inden han i 1340 fulgte Valdemar som marsk til Danmark og ligeledes efter at han i 1343 var vendt tilbage til Brandenburg, spillede en toneangivende rolle i markgrevskabets politik⁴. Vi skal senere møde ham igen i 1346, da han som Brandenburgs repræsentant i samarbejde med Stig Andersen gennemfører salget af Estland. Som Valdemars marsk udmærkede han sig i 1342, da han den 26. juni slog en svensk-holstensk hær ved Blidebro i København og satte bom for en begyndende svensk infiltration på Sjælland. Tidligere på året havde han med sin hær af 200 hjelmklædte bayere og schwabere, som kejseren og markgreven havde stillet til hans rådighed, i samarbejde med

¹ Annales Danici, 172.

² Jf. jyske krønike, Annales Danici, 162, og Detmar (år 1340), der begge lader Valdemar komme fra Brandenburg.

³ Taube passim.

⁴ J. Würdinger: Friedrich v. Lochen, Landeshauptmann in der Mark. Sitzungsberichte d. kgl. bayrischen Akademie (München 1874), 374—414.

Valdemars forbundsfælle Lübeck fra denne stad angrebet de holstenske grever i deres kærneland, selve Holsten. I efteråret samme år sendte kejseren og Brandenburg igen en større hærstyrke til Lübeck, som tvang greverne og Sverige til 13. oktober at slutte våbenstilstand med Danmark og dets forbundsfælle Lübeck¹.

Hverken kejseren eller Brandenburg havde noget udestående med Holsten eller Sverige. Markgreve Ludvigs biograf, Taube, betragter da også markgreve Ludvigs intervention til fordel for sin »Schützling« kong Valdemar som en ret uegennyttig handling, der nok bragte Brandenburg »eine einflussreiche Stellung« i Danmark men ellers ingen påviselige fordele². Der synes virkelig af begivenhederne i de følgende år at fremgå, at der har bestået et tillids- og venskabsforhold mellem de to unge fyrster og forhenværende svogre — efter Margretes død lod kejser Ludvig sin søn indgå det skæbnsvangre, bigamiske ægteskab med den rige Margrete Maultasch af Tyrol — men markgreve Ludvig havde kun ringe politisk indflydelse og stod ganske i skyggen af sin realistiske, hensynsløse fader. Det er ganske udelukket, at kejserens støtte til Valdemar kan have været dikteret af velvilje for sin afdøde svigerdatters broder.

Overvejer man denne situation, kan man ikke undgå at drage konklusioner, der kaster et skarpt lys over kong Valdemars svage politiske stilling i Danmark i hans første år. Modstanden mod salget af Estland i maj 1341 kan ikke være kommet fra kongen; det må have været en dansk opposition, der har modsat sig opfyldelsen af Valdemars tidligere løfter. Kejserens og Brandenburgs fortsatte aktive støtte af Valdemar viser, at de trods skuffelsen i 1341 ikke ser anden udvej end at holde Valdemar ved magten og håbe på fremtiden. Umiddelbart må man slutte, at der må have bestået en gentleman agreement mellem markgreven og kongen gående ud på, at Brandenburg skulle fyldestgøres på passende måde. Søger man i dokumenterne efter en antydning herom, skuffes man heller ikke. 1347 8. de-

¹ Dipl. Dan. 3. r. I nr. 259—63; jf. Reinhardt, 113 ff.

² Taube, 75 f.

cember, altså på et tidspunkt, da ordenen havde betalt en væsentlig del af den i 1346 aftalte købesum for Estland, udstedte markgreve Ludvig en offentlig erklæring — bevidnet bl. a. af Frederik v. Lochen, Hasse v. Wedel og Gerike Wolf, deltagere i forhandlingerne 1341 — om at »vi med dette brev lader den høje og berømmelige fyrste, herr Valdemar, de Danskes konge, være kvit og fri for enhver tjeneste, hvortil han var forpligtet over for os, lige som vi ønsker at være fuldstændig løst for alle de tjenester, vi har lovet nævnte herr Valdemar, vor kære svoger, idet salget af landet Reval, som tidligere var blevet fastsat og opsat i brevform mellem os og højmasteren for den tyske Mariaorden nu åbenbart og faktisk føres ud i livet»¹.

Situationen i forsommeren 1341 turde da være klar. Kongen og Brandenburg må over for en dansk opposition i hvert fald foreløbig stille planerne om afståelsen af Estland i bero. Kunne denne opposition i forsommeren 1341 se med andet end skepsis på denne unge konge, der først og fremmest kunne takke tysk intervention for sin trone, hvis første regeringshandling havde været at stadfæste Skånes afståelse til Sverige og love Fyn som arverige til grev Gerhards sønner, hvis han selv døde uden arvinger? Herpå fulgte så forslaget om at sælge Estland til fordel for Brandenburg. Var det andet end en fortsættelse af de sidste tyve års ulykkelige politik, og ville Valdemars skæbne blive anderledes end hans ulykkelige faders og brødres? Sådanne tanker må have været nærliggende i 1341, og i den atmosfære skrinlægges estlandsplanerne foreløbigt.

Vi vender nu igen vor opmærksomhed mod Stig Andersens stilling og problemer i Estland i 1345—1346. Udstedelsen af vidissen om Estlands ikke-afhændelse virkede, som det sikkert har været tilsigtet, beroligende på ridderskabet; i den følgende tid ses Stig Andersen og de kongelige råder i Estland i fællesskab afsige domme på det estniske retterting, og 1346 27. april udsteder Stig Andersen i samarbejde med ridderskabet og rådet i Reval en forordning om gældsforhold, som Stig Andersen dels

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 403.

besegler med sit privatsegl dels med det kongelige majestætssegl¹. I den sag, der for Stig Andersen måtte være hovedproblemet, nemlig at få indløst de pantsatte borge hos ordenen, skete der derimod intet, borgene forblev uindløste og i ordenens magt. Ret beset måtte det også være en betænkelig sag for ridderskabet at indlade sig på en indfrielse; et simpelt ræsonnement måtte sige den, at hvis Danmark trods alt solgte Estland til ordenen — hvad der jo skete i 1346 — ville pengene set fra ridderskabets synspunkt være spildt. Fra Stig Andersens synspunkt må situationen have været ganske utilfredsstillende; som forholdene lå, garanterede han med sin tilstedeværelse ridderskabets hidtidige status og retstilstand, mens ordenens besiddelse af borgene først og fremmest betød en beskæring af kronens prærogativer.

Det sidste kongebrev, Stig Andersen udsteder i Estland, er et gavebrev til klostret i Padis af 1346 24. maj². Næste gang vi møder ham, er han i København, hvor han sammen med Brandenburgs repræsentant Frederik v. Lochen deltager i de forhandlinger, der fører til Estlands endelige afståelse. Som tidligere nævnt er betingelsen den, at Danmark skal have de 13000 mark sølv, som i 1341 var tiltænkt Brandenburg, mens ordenen derudover betaler 6000 mark, som Brandenburg må nøjes med. At det kun var nødtvunget Brandenburg gik ind på denne ordning, fremgår af markgreve Ludvigs salgsbrev 1346 21. september. Markgreven erklærer, at han efter modne og omhyggelige overvejelser med sine tro råder har solgt »vort hertugdømme eller land Estland, der under navn af medgift med vor hustru Margrete lovligt og velbegrundet blev givet os af herr Kristoffer³, fordum de Danskes konge vor svigerfader, og af herr Otto, junker af Danmark« til ordenen for 6000 mark, »idet vi særligt og udtrykkeligt giver afkald på klage og proces, som vi har rejst for vor herre kejser Ludvig, og som vi måtte kunne rejse

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 245

² Ibid. nr. 251.

³ Et brev af Kristoffer 2. om afståelse af Estland kendes ikke; måske sigtes der kun til et mundtligt løfte.

for enhver anden dommer, mod nævnte højmester, brødre og orden angående tab og uret, der efter vor formening var sket og tilføjet os, med hensyn til fornævnte hertugdømme, dets besiddelse og dets mænd, idet vi aldrig i fremtiden vil mindes det¹. Den proces som markgreven ifølge dette må have ventileret hos sin fader — eller omvendt forholdene taget i betragtning — må have været baseret på den påstand, at Estland tilhørte markgrev Ludvig, og at ordenen ved ikke at anerkende ham men Danmark som ret ejer begår en uret mod markgreven. Som de storpolitiske forhold i almindelighed og de interne forhold i Brandenburg i særdeleshed aftegnede sig i 1346, er det imidlertid let at få øje på de indlysende grunde, der måtte bevæge kejseren og hans søn til at slå af på fordringerne. Den langvarige strid mellem kejser og pavestol nåede i dette år sit klimaks. Under påskegudstjenesten 16. april i Avignon havde Klemens 6. i de mest lidenskabelige vendinger banlyst kejseren og hans sønner, og under påberåbelse af Gud gjort det til enhver kristens pligt at hjælpe til med at tilintetgøre det wittelsbachske hus. Den eksistenskamp, som hermed begyndte for huset, og som anspændte alle dets finansielle og militære kræfter, blev yderligere belastet af det forhold, at stænderne i Brandenburg på samme tid afslog at bevilge markgrev Ludvig en ekstraordinær skat. Ikke nok med det, de forpligtede sig til indbyrdes at bistå hinanden med våbenmagt mod følgerne af afslaget, og opfordrede på samme tid markgreven til at fjerne de mange sydtyskere fra landet², et programpunkt, der notabene forklarer den rivende tilslutning, den falske Valdemar i 1348 fandt i hele landet. I disse forhandlinger mellem opposition og regering deltog Frederik v. Lochen, og det må derfor være under de friske indtryk af den oprørske situation i Brandenburg, at han mødes med Stig Andersen og er med til at gennemføre salget i sensommeren 1346.

De afgørende forhandlinger må være foregået i tiden mellem 24. maj, da Stig Andersen udsteder sit sidste kongebrev i Reval

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 279.

² Taube, 85 f.

— og da efterretningen om pavens bandstråle kan være nået til Estland — og 15. august, da de første breve om salget udfærdiges. Om den kontakt, der i den tid må have været mellem Stig Andersen, Goswin v. Herike, den livlandske ordensmester, kong Valdemar og markgrev Ludvig og hans råder haves kun få faktiske oplysninger. En side af problemet belyses af Hoenekes udtalelse om Goswin v. Herike, at han sendte bud »an konig Woldemar, de derwegen handelen scholden«¹; når endvidere Goswin i 1353 19. juli², da ordenen havde betalt de sidste rater for Estland, arveligt forlenede Stig Andersen med det den tyske orden tilhørende gods »Linde« i Danmark som anerkendelse af de tjenester, han havde vist ordenen, skal denne handling rimeligvis sættes i forbindelse med forhandlingerne i sommeren 1346. Den 15. august er sagen principielt afgjort. Den dag udsteder kong Valdemar i København brev om, at han efter langvarige rådslagninger med sine råder har besluttet at overlade Estland til ordenen, hvorfor han løser sine vasaller og undersætter i Estland fra deres troskabsed og tjenesteforpligtelser og henviser dem til ordenen som deres nye herre; brevet bevidnes af Stig Andersen og Frederik v. Lochen³. Mens kongen derefter drog til Vordingborg, hvor borgen efter forhandling med holstenerne overgaves til ham den 23. august⁴, begav Stig Andersen og Frederik v. Lochen sig til Marienburg til møde med højmasteren Henrik Tusmer; her i Marienburg udfærdigedes Danmarks salgsbrev den 29. august, efter at man var blevet enige om den endelige salgssum 19000 mark. Formelt er brevet herom udstedt som kongebrev, at kongen imidlertid ikke selv har været til stede, fremgår af to erklæringer, som Stig Andersen 1346 31. oktober og 1347 1. marts afgav om kursberegningen af de aftalte 19000 mark sølv. »Vi erkender og erklærer med dette brev, at vi, da vi sammen med herr Frederik v. Lochen, ridder, mødtes med højmasteren, således som det var pålagt

¹ Renner, 95.

² Repertorium nr. 2384.

³ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 269.

⁴ Annales Danici, 174.

og betroet os af vor herre kongen af Danmark, har bragt købet af hertugdømmet Estland til endelig afslutning og er kommet overens med samme højmester om en bestemt pengesum, således at o. s.¹.

Salgsbrevet af 29. august er udfærdiget i to eksemplarer²; det ene eksemplar fik Frederik v. Lochen med sig for at forelægge det for de kompetente myndigheder i Brandenburg. Brandenburgs salgsbrev udfærdigedes som tidligere nævnt i Tangermünde 21. september. Dokumenterne oversendtes derefter til kejser Ludvig i Frankfurt, der gav sit samtykke til det stedfundne salg³.

1346 4. december oversendte markgreve Ludvig disse tre dokumenter til højmasteren samtidig med en fordring på udbetaling af de 6000 mark sølv⁴. — Stig Andersen begav sig efter mødet i Marienburg til Goswin v. Herike for, som han i de oven anførte breve beretter, at overgive Estland til ordenen.

Tilbage står at redegøre for, hvorledes de her skildrede politiske problemer har influeret formuleringen af de endelige

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 286 og 333.

² Dipl. Dan. 3. r. II nr. 273. Det ene eksemplar er skrevet af kansleren Henrik Lüneburg med egen hånd, det andet af den skriver, der har skrevet nedennævnte ansøgning til paven af 1347 24. juni. — Det fremgår af Stig Andersens erklæring, at den kongelige kansler kun skal opfattes som pennenfører for Stig Andersen og Frederik v. Lochen.

³ Markgreve Ludvig opholdt sig på det tidspunkt i Tyrol, Taube, 86. 1346 22. maj var Johan af Hohenzollern, borggreve i Nürnberg, af kejser Ludvig temporært bleven betroet med ledelsen i Brandenburg (•die Pflege in der Marche•), Cod. dipl. Brandenburg. 2. Hauptth. II nr. 803. Det må derfor være ham sammen med Frederik v. Lochen og fl. a. brandenburgske hofembedsmænd, der udfærdiger Brandenburgs salgsbrev af 1346 21. september, skønt brevet formelt er udfærdiget i markgrevens navn, og de kun anføres som brevvidner. Kejserens brev er dateret Frankfurt 20. september, men da borggreve Johan også er til stede ved dette brev udfærdigelse, må kejserbrevet, vel af prestigegrunde, være antedateret, jf. Fickers principielle bemærkninger i Regesta Imperii 1314—1347, Additamenta III, indl. XIII om den påviselige ofte ukorrekte datering af kejserbreve i dette tidsrum, jf. Dipl. Dan. 3. r. II nr. 277 og 278.

⁴ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 296.

salgsbreve. Dels gjaldt det om at overvinde det estniske ridder-skabs modstand dels at hemmeligholde for paven, at den gejstlige orden havde indgået en handel med og udbetalt penge til hans af bandstrålen ramte fjender. I det danske salgsbrev af 29. august siges Danmark at sælge Estland for 19000 mark sølv, endvidere at da junker Otto, hvem dette hertugdømme ifølge arveretten tilhører, ønsker at indgive sig og sit i ordenen, skænker kongen med sin broders samtykke, og for selv at blive delagtig i de gode gerninger, der øves i ordenen, alt hvad Estland er mere værd end de 19000 mark sølv til ordenen. Ordenen erhverver altså ifølge dette Estland dels ved køb for 19000 mark sølv dels som gave fra Danmark. I den ansøgning, som kong Valdemar 1347 24. juni stiledede til paven og kardinalkollegiet om stadfæstelse på salget, er begyndelsen principielt den samme, dog er Ottos ønske om at indtræde i ordenen og skænke sig og sit eje til ordenen stærkere betonet og gjort til hovedmotivet. Først derefter følger »og vi erklærer desuden, at vi af visse grunde (1) der angår os og vort rige under navn af køb og salg har modtaget 19000 mark sølv«, således at kongen skænker ordenen det som Estland er mere værd. »For at sandheden ikke skal være skjult og for at de andre kan fratages muligheden for bagvaskelse, skriver vi dette, dersom nogle af vore eller fornævnte ordensbrødres fjender skulle antyde noget andet over for Eder, hellige fader«. 1348 8. februar gav pave Klemens 6. i henhold hertil ordenen den ønskede stadfæstelse: af ordenens (kendes ikke) og kongens ansøgning har paven erfaret, at ordenen for en bestemt sum penge har købt Estland, »der tilhørte samme konge (Valdemar) på den ene side, på den anden side også vor elskede søn Otto af Eders hospital ifølge arveretten, hvis han var forblevet i denne verden, og skønt nævnte hertugdømme er mere værd end ovenomtalte pengesum skænkede dog samme konge merværdien til Eder og fornævnte hospital til bod for sin og sine forfædres og efterfølgeres sjæle«, hvorfor paven stadfæster Estlands overdragelse til ordenen.

Som man ser er kejserens og markgrevens andel i salget holdt ude af disse aktstykker. Ja, skønt kongen højt og dyrt

forsikrer, at han »af visse grunde der angår os og riget« har modtaget 19000 mark sølv, er dette, som det fremgår af de bevarede kvitteringer, urigtigt eller i bedste fald kun betinget rigtigt, idet markgreven som ovenfor sagt heraf fik udbetalt 6000 mark, og kongens andel kun var 13000 mark.

Marienburg	6. september	1346:	900	mark sølv
Roskilde	30. november	1346:	200	» »
Lübeck	19. december	1346:	6050	gylden = 1100 mark sølv
Marienburg	13. februar	1347:	2900	mark sølv
Marienburg	26. februar	1347:	900	» »
Lübeck	28. juni	1347:	6000	» »
Lübeck	22. juli	1349:	1000	» »

Ialt 13000 mark, for hvilke kongen kvitterer. Markgreve Ludvig kvitterer 1347 18. januar for 6000 mark, tilsammen 19000 mark¹. Et eksempel på at sandheden kan ofres på storpolitikens alter. Eftertiden har lige adgang til at læse kongens salgsbrev som markgrevens og kejserens. I samtiden har rimeligvis kun en begrænset kreds haft kendskab til disse dokumenter. Hemmeligholdelsen belyses af det forhold, at skønt en væsentlig del af salgssummen udbetales i Lübeck under medvirken af rådet, har den ellers vel underrettede Detmar — som jo bygger på den officielle Stadeskronik for denne tid — ikke et ord om salget

¹ Almindeligvis er opfattelsen den, at Danmark fik 19000 mark sølv udbetalt og Brandenburg 6000 mark sølv, ialt 25000 mark sølv. Når Bunge: *Das Herzogthum Estland*, 79, for at finde det manglende beløb, anfører en udbetaling på 6000 mark sølv, som 1346 2. november skal have fundet sted i Weissenstein og henviser til Arndt, *Livl. Chronik II*, 100 flg., fremgår det ikke af det anførte citat, der dels refererer til de 6000 mark sølv, der 28. juni 1347 udbetaltes til kongen, dels til de 6000 mark sølv, der 1347 18. januar udbetaltes til markgreven. Den rigtige opfattelse, at Brandenburgs 6000 mark sølv indgår i de 19000 mark sølv findes hos Stavenhagen, *Akten u. Rezesse d. livl. Ständetage I*, 38 note 2.

1352 6. november fik kong Valdemar udbetalt 3000 floriner (= 545 mark sølv) samt 100 mark sølv, »pretextu aliquorum bonorum ad nos tempore, quo dictum ducatum possedimus, deuolutorum ac occasione quorundam debitorum, que habuimus ibidem« mod løfte om ikke at fremsætte yderligere krav. Dette beløb indgår ikke i den aftalte salgssum, jf. Bunge *anf. st.*

af Estland. Det samme gælder den samtidige sjællandske krønike. Og det er vel også denne mørkelæggelse, der giver sig udslag i den vistnok alle tiders mest ejendommelige corroboratio, der findes i markgreve Ludvigs brev af 1346 4. december, i hvilket han meddeler højmasteren Henrik Tusmer, at hans gesandter Bertold v. Ebenhausen og Konrad v. Weidenburg er overbringere af de aftalte salgsdokumenter og bemyndiget til at oppebære markgrevens andel af salgssummen. »Og som tegn på, at I kan nære fuld tillid til de nævnte gesandter, erklærer vi, at da vi nylig spiste til middag sammen i teltet på heden, overdrog og skænkede I os velvilligt et jagthorn som udtryk for agtelse for vor tilstedeværelse¹, et »frimurertegn« mellem de implicerede parter.

Overfor ridderskabet anvendtes en anden motivering for salget. Først sikrede man sig som tidligere sagt Porsesønnernes afkald på Estland ved 1346 15. august at forlene hertuginde Ingeborg, Knud Porses enke, og hendes sønner junkerne Hågen og Knud med hertugdømmet Holbæk, således, at — som det udtrykkelig erklæres — hverken junkerne eller deres halvbroder kongen af Sverige for fremtiden kunne gøre krav på Estland. Dernæst udfærdigedes samme dag brevet, der løste indbyggerne i Estland fra deres troskabsed. »Vi gør med dette brev vitterligt for Eder, tro mænd, at vor allerkæreste ældre broder junker Otto for sin saligheds skyld tragter efter at indtræde i St. Marie hospitalsbrødrorden af det tyske hus i Jerusalem for at give sig og sit til den almægtige Gud, hvilket behager os vel og fuldtud er tiltrådt af vort rige Danmarks tro råder. Eftersom jo hertugdømmet Estland tilhører vor broder junker Otto som ret arv, så har vi efter langvarige rådslagninger med vor tro mænd givet fornævnte hertugdømme med borge, stæder, byområder og landsbyer og med alle rettigheder til forømtalte St. Mariaorden sammen med vor broder junker Otto og med hans rettigheder til forladelse af vore forfædres synder, til helse for vore sjæles og til vore efterkommeres salighed. Derfor beder vi Eder, kære mænd om, at I i alle henseender vil være højmaster-

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 296.

ren for fornævnte orden og hans brødre lydige med hensyn til rettigheder og tjenesteydelser, således som I fra gammel tid har været vore forældre og forfædre og os lydige. Vi giver afkald på og afstår Eder sammen med samme fornævnte hertugdømme i enhver henseende til fornævnte højmaster og ordensbrødre og løser Eder fra ed, hylding og alle tjenesteydelser, ligegyldig af hvad art, og anser Eder for kvit og fri for alt dette. Givet o. s. v. &c.

På et indkaldt stændermøde i Weissenstein 1346 20. oktober blev dette publiceret for stænderne¹, hvorefter Stig Andersen den 1. november formelt overgav landet til ordenen². Den 4. november udstedte den livlandske orden et brev om, at »da den stormægtige og berømmelige fyrste herr Valdemar, Danmarks konge, med sin kære broder Ottos og sine tro mænds fulde samtykke og vilje lod skænke og overdrage landet Reval til højmasteren for vor orden, og de hæderværdige mænd, ridderne, væbnerne og vasallerne, som boede i samme land, enstemmigt og velvilligt antog nævnte mester og hans orden som deres herre, efter at borge og befæstninger var afstået, lovede vi dem på tro og love, at ville stadfæste deres privilegier, forsåvidt de kunne anses for ret og rimelige«³.

Overgangen var fuldført, og man kan kun beundre den snilde, hvormed man fra dansk side forstod at tage brodden af ridderskabets tæppe — at Estland var et selvstændigt hertugdømme inden for den danske krone, på linie fx. med Sønderjylland — ved at sikre sig Porsesønnernes afkald og skyde junker Otto frem som Estlands rette herre og lade hans fromme ønske, billigt af kongen og hans råder som de lovlige repræsentanter for den danske krone, være motivet for Danmarks afståelse af Estland til ordenen.

Af de to misteltene, der måtte tages i ed, synes Porsesønnerne

¹ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 269 og 283.

² Renner, 95, jf. Hamsfort, SRD. VII 306 f. og Rørdam: Monumenta Hist. Dan. 2. r. II, der benytter Hoeneke i Russows forkortede gengivelse, se Höhlbaum: Hans. Geschichtsblätter Jhrg. 1878, 97—99.

³ Dipl. Dan. 3. r. II nr. 289.

at have voldt regeringen mest besvær. De blev købt ved forlening med »hertugdømmet Holbæk«, deres død i peståret 1350 forhindrede de ubehagelige konsekvenser, der heraf kunne være opstået i fremtiden¹.

Den anden mistelten, junker Otto, voldte ingen vanskeligheder. Hos Höhlbaum² og Reinhardt³, der ikke har øje for den her skildrede logiske sammenhæng mellem ridderskabets holdning og porsesonnernes og junker Ottos afkald, møder man den opfattelse, at junker Ottos rolle i 1346 var betinget af kong Valdemars ønske om at blive en potentiel rival kvit. Opfattelsen bygger på en bemærkning af Detmar under år 1341 »In der tyd leten greve Hinric unde greve Nicolaus van holsten uter vangnisse los iuncheren Otten, des koninghes broder van Dene-marken Woldemeres. Man sprach, dat he were dorde worden in der vangnisse. Des wart he bracht sineme ome hern Iohanne van Wenden, bi deme was he, bet dat he wart en ghodesriddere to Liflande. Also blef Woldemer bi deme rike«. Uddraget må forstås på den måde, at man mand og mand imellem i Lübeck i 1341 har talt om Ottos åndssvækkelse som følge af hans lang-

¹ De må på en eller anden måde være impliceret i det forhold, at det ene originaleksemplar af deres faders lensbrev af 1329 kom i Valdemars modstander, hertug Albrecht af Mecklenburgs hænder. Først 1349 22. juli var Valdemar i stand til at overgive ordenen det andet originaleksemplar, hvorefter ordenen udbetalte kongen den sidste, formelt længst forfaldne rate af købesummen. Kongen lovede ved den lejlighed at garantere ordenen mod den skade, der kunne forvoldes den på grund af det manglende brev. Der må antages at være en forbindelse mellem dette forhold og de tentative bestræbelser, man fra svensk-mecklenburgsk side gjorde på at få ordningen af 1346 omstødt, og som gav sig udslag i, at kong Magnus af Sverige, Porsesonnernes halvbroder, 1348 4. april og 25. maj, vidimerede kong Kristoffers nævnte brev af 1329 21. september samt ordenens brev af 1304 25. februar, Dipl. Dan. 2. r. V nr. 298, om at ville bistå ridderskabet ved at afværge forsøg på at ændre Estlands status indenfor den danske krone. Forliget i Bautzen 1350 fjernede forudsætningerne for denne politik.

² Höhlbaum, 94.

³ Reinhardt, 143; ifølge sin principielle opfattelse af kongen udtrykker Reinhardt sig mere garderet end Höhlbaum.

varige fængselsophold i Segeberg og Rendsborg, og at man i 1346 — noget selvmodsigende — har kommenteret hans indtræden i den tyske orden som en foranstaltning, der tjente til sikring af Valdemars trone. Men bortset fra, at der heraf kan udledes, at man i Lübeck i 1346 endnu ikke har betragtet Valdemars position i Danmark som fast forankret, kan et rygte i Lübeck selvfølgelig ikke være et objektivt vidnesbyrd om, hvad Valdemar har tænkt og følt med hensyn til broderen. Ingen anden kilde fra 1346—47 giver indtryk af, at Otto på det tidspunkt har været en politisk fare for Valdemar. Den påfaldende vage og ubestemte måde dokumenterne omtaler Otto på, tyder snarere i den retning, at han har været en åndelig eller legemlig svækket mand på gravens rand. I det ene af brevene fra 1346 15. august siges, at hvis »junker Otto ikke, som han har til hensigt og har lovet Gud og den hellige jomfru Maria, skulle indtræde i samme jomfru Marias hospitalsorden forhindret af døden — hvilket ikke ske — eller ved en eller anden hindring, således at hans løfte ikke opfyldes, skal ikke destomindre vort salg og gave være gyldig«. I det andet brev af samme dato siges om Otto, at han »tragter efter at indtræde i St. Maria hospitalbrødres orden«. I salgsbrevet 1346 29. august er omtalen af Ottos fremtidige planer afløst af præsensformen: »Otto som ... indtræder i den tyske orden, idet han vier sig og overgiver ordenen sig og sit eje«. Han har altså øjensynligt fulgt med Stig Andersen til Marienburg efter mødet i København. Hermed kan en udtalelse af Hoeneke i hvert fald delvis bringes i overensstemmelse, »do worden vor dat lant 19000 mark gegeven, ock wort des konings broder Otto, de in Holsten wol 10 jar langk gefangen gewesen, in den Dudeschen Orden gekledet to Rige; de wort dar na vaget to Kerckhus«¹. Da Stig Andersen ifølge et brev af 1347 11. marts ses at være i Riga² er iklædningen muligvis sket ved den lejlighed, men hermed hører de sikre spor op. I Valdemars ansøgning 1347 24. juni siges blot, at Otto *havde* lovet og skænket sig og sit til ordenen, og i pave

¹ Renner, 95.

² Dipl. Dan. 3. r. II nr. 333.

Klemens 6.s bevilling 1348 8. februar af den af ordenen indgivne ansøgning om stadfæstelse siges noget tvungent, at Estland ville have tilhørt Otto »af Eders hospital«, dersom han var forblevet i den verdslige verden. Oplysningen hos Hoeneker, at Otto efter ikklædningen blev foged i Karkus, synes kun at kunne godtages med et vist forbehold. Både 1346 4. november og 1347 14. oktober er Didrik v. Warmestorpe foged i Karkus, og som hans efterfølger nævnes 1349 4. oktober en Detmar¹. Enten må Otto være død ret snart efter ikklædningen og Didrik igen have overtaget fogediet, eller også har hans udnævnelse til foged i Karkus været en pro forma handling, hans habitus iøvrigt sådan, at man har foretrukket at lade tavsheden sænke sig over ham. Det sidste ville bedst forklare, hvorfor han aldrig er subjekt altid objekt i brevene fra 1346—1347.

Zusammenfassung.

Als König Kristoffer II. von Dänemark im Jahre 1324 seine Tochter Margete mit dem minderjährigen Sohn Ludwig von Bayerns, Markgraf Ludwig der Aeltere, verheiratete, hatte er eine Mitgift von 12000 Mark zugesagt, konnte aber diese Summe wegen seiner Vertreibung im Jahre 1326 nicht auszahlen. Ludwig von Bayern versuchte in den folgenden Jahren verschiedentlich seine Auszahlung herbeizuführen; im Jahre 1340 schien es zu gelingen, indem es nach dem Tode des Grafen Gerhard von Holsteins durch diplomatische Intervention gelang den jüngsten Bruder Margretes, Waldemar IV. Atterdag, auf den Thron Dänemarks zu bringen. Bevor seiner Thronbesteigung hatte dieser Ludwig von Bayern versprochen das Herzogtum Estland zu verkaufen, um Deckung für die fehlende Mitgift zu verschaffen. 1341 wurde ein Dokument abgefasst, infolge welches König Waldemar Estland an den Deutschen Orden für 13000 Mark Silber verkaufte und diesen Betrag an den Markgrafen Ludwig als Margretes Mitgift (12000 Mark + Interesse) übertrug. Dieser Plan scheiterte doch an dem Widerstand der dänischen Räte und musste aufgegeben werden. Im Jahre 1343 brach die estnische Bauernaufuhr aus; diese wurde von dem Deutschen Orden niedergekämpft, und die estnischen Burgen kamen in den Pfandbesitz

¹ Bunge: Liv.- Esth.- u. Curl. UB. II nr. 859, 880 og 895.

des Ordens. 1344 wurde der dänische Rat und königliche Bevollmächtigte Stig Andersen nach Estland gesandt um die Verhältnisse zu regeln. Er war mit einem königlichen Sekret ausgerüstet und hatte Vollmacht zur Anschaffung eines Majestätssiegels, welches er in Reval anfertigen liess. Beide Siegel befinden sich unter den von ihm in Estland ausgefertigten Königsurkunden und keine zeugen von der Anwesenheit des Königs. Stig Andersen war anfänglich Fürsprecher des Verbleiben Estlands in dem dänischen Reichsverband und unterstützte daher die estnische Ritterschaft, welche grundsätzlich demselben Ziel nachstrebte. Die unklaren Verhältnisse und Dänemarks realpolitisch schwache Stellung im Lande führten jedoch im Jahre 1346 dazu, dass Stig Andersen, Goswin von Herike, der deutsche Ordensmeister in Livland, und Friedrich von Lochen, massgebender Staatsmann in Brandenburg, übereinkamen und die endgültige Ordnung der estnischen Frage sowie die der Mitgift herbeiführten. Dänemark verkaufte danach Estland an den Deutschen Orden für 19000 Mark Silber, von denen 13000 Mark, die gleiche Summe, welche infolge des Entwurfes von 1341 Brandenburg zufallen sollte, jetzt Dänemark zufällt, während Brandenburg infolge seiner katastrophalen finanziellen und politischen Lage 1346 sich mit den 6000 Mark, mit denen die Verkaufssumme erhöht wurde, abfinden liess. Infolge des Bannes, welcher Pabst Klemens VI., über die Wittelsbacher verhängt hatte, und um den Widerstand der estnischen Ritterschaft gegen den Verkauf zu beschwichtigen, wurden diese Tatsachen bewusst in den öffentlichen Verkaufsverträgen verschleiert; in den für die Öffentlichkeit bestimmten Dokumenten ist der Verkauf lediglich eine Sache zwischen Dänemark und dem Deutschen Orden.